

دلایل، ضرورت و چگونگی ارزشیابی از درس و موانع آن در دانشگاه‌های ایران Course Evaluation: Reasons, Necessity, and Barriers in Iran Universities

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۱۲/۱۰، تاریخ ارزیابی: ۱۳۹۹/۵/۱۱، تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۹/۵/۲۱

Mostafa Bagherian far, Dr.Ahmad Reza
Nasr Esfahani, Dr. Mohamad Reza
Ahanchian

مصطفی باقریان^۱، دکتر احمدرضا نصر اصفهانی^۲، دکتر
محمدرضا آهنچیان^۳

Abstract: Course evaluation is widely recognized as one of the most precious means of promoting the quality of teaching and learning. This is mainly because evaluation could lead to efficient feedback for both the university professors and universities with regard to the quality of the elements of the curriculum. Hence, the present study seeks to investigate the reasons, necessities, and ways of course evaluation along with its barriers in Iran universities. To this end, we conducted semi-structured interviews with 20 experts and faculty members of the universities of the country who are considered as experts in the field of evaluation and curriculum. Upon their transcription, the interviews were analyzed as open categories. The findings indicate that there are four pivotal reasons at the bedrock of undergoing evaluation in Iran universities. However, there are also three different reasons lying behind the refusal of going through evaluation in universities: a lack of proper culture of criticism, students' over-obsession with the reaction and feedback of the professors, and the lack of confidence from the part of department, faculty and university heads about students' feedback. The findings also point out that undergoing evaluation can be practiced via extant students, graduates, colloques, and external beneficiaries using computer, interview, questionnaire, and creative methods.

Keywords: course evaluation, higher education, curriculum, Iranian universities

چکیده: ارزشیابی از درس به‌عنوان یکی از ابزارهای بسیار ارزشمند ارتقاء کیفیت تدریس و یادگیری محسوب می‌شود، زیرا می‌تواند بازخورد مفیدی برای استادان و دانشگاه در مورد کیفیت عناصر برنامه درسی فراهم سازد. ازاین رو هدف پژوهش حاضر بررسی دلایل، ضرورت و چگونگی ارزشیابی از درس و موانع آن در دانشگاه‌های ایران است. بدین منظور با ۲۰ نفر از متخصصان و اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌های کشور که در حوزه ارزشیابی و برنامه درسی اهل نظر هستند، مصاحبه نیمه ساختاریافته به عمل آمد. مصاحبه‌ها، پس از پیاده شدن، به‌صورت مقوله‌بندی باز تجزیه و تحلیل شدند. یافته‌ها حاکی از آن است که ارزشیابی از درس به چهار دلیل انجام و به سه دلیل جانفیتان فرهنگ صحیح نقد و مطالبه، نگرانی و دلهره برخی از دانشجویان از بازخورد استادان و نگرانی مدیران دانشگاه، دانشکده و گروه و استادان از بازخورد دانشجویان در دانشگاه‌ها انجام نمی‌شود. یافته‌ها همچنین نشان داد ارزشیابی از درس می‌تواند به‌وسیله دانشجویان فعلی، دانش-آموختگان، همکاران و ذی‌نفعان خارج از دانشگاه و از طریق مشاهده، مصاحبه، رایانه‌ای، پرسشنامه و روش‌های خلاقانه انجام شود.

کلمات کلیدی: ارزشیابی از درس، آموزش عالی، برنامه درسی، دانشگاه‌های ایران.

^۱ دانشجوی دکتری برنامه ریزی درسی در آموزش عالی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه اصفهان.

Mostafab178@yahoo.com

^۲ استاد گروه علوم تربیتی، دانشگاه اصفهان، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی. (نویسنده مسئول).

arnasr@edu.ui.ac.ir

^۳ استاد گروه مدیریت آموزشی و توسعه منابع انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده علوم تربیتی و

ahanchi8@um.ac.ir روانشناسی.

مقدمه

از مهم‌ترین ابزارهای تحقق بخشیدن به اهداف و رسالت‌های کلی نظام‌های آموزشی در جهان، برنامه‌های درسی است (امینی، مهدی‌زاده، ماشاء الهی و علیزاده، ۱۳۸۸). برنامه درسی، وسیله‌ای برای تحقق هدف‌های آموزشی (ورا-ربولو و بیدال^۱، ۲۰۰۴) و دستورالعمل‌ها و تجربه‌های برنامه‌ریزی شده‌ای است که به‌منظور دستیابی به هدف‌های یادگیری ارائه می‌شود (آبل، دبرا و توماس^۲، ۲۰۰۵). همچنین برنامه‌های درسی که قلب مراکز دانشگاهی به شمار می‌آیند آینه نقش‌ها و اهداف آموزش عالی و شایسته توجه دقیق هستند (رینولدز و هانکوک^۳، ۲۰۱۰). برنامه‌های درسی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در توفیق یا شکست این مؤسسات نقش کلیدی و بسیار تعیین کننده‌ای ایفا می‌کنند. نتایج پژوهش‌ها حاکی از آن است که مهم‌ترین مقوله مورد توجه و تأکید دانشجویان در ارزشیابی عملکرد دانشگاه‌های خود، برنامه درسی و دوره‌های آموزشی ارائه شده توسط دانشگاه و فرایندهای یاددهی و یادگیری است که در داخل کلاس‌ها رخ می‌دهد (امینی، رحیمی و خدابخشی، ۱۳۹۷).

کیفیت نظام آموزش عالی دغدغه هر روزه استادان و صاحب‌نظران آموزش عالی، متولیان فرهنگی و مسئولین کشورها شده است. برای مثال، در سال ۲۰۰۵ همه مؤسسات آموزش عالی در ترکیه ملزم به تأسیس کمیته بهبود کیفیت و ارزشیابی تحصیلی برای نظارت بر فعالیت‌های پژوهشی و تدریس - یادگیری شدند (زینل‌دین، آگداغ و ویشیوا^۴، ۲۰۱۱)، در سال ۲۰۰۳ انجمن ارزشیابی و سنجش دانشگاه‌ها در تایوان تأسیس گردید (هو^۵، ۲۰۱۱)؛ در پرتغال نهادی برای ارزشیابی و اعتبارسنجی دوره‌ها تأسیس شده است (داکاستا-مارکوس و مانو^۶، ۲۰۱۲)؛ در استرالیا نیز کیفیت آموزش از طریق چارچوب صلاحیت‌ها^۷ و نهاد استانداردها و کیفیت آموزش عالی^۸ حمایت و مدیریت می‌شود (هال^۹، ۲۰۱۴). ارزشیابی از جمله تدابیری است که می‌تواند تسهیل کننده کیفیت‌بخشی به درس باشد؛ تدابیری که با شناسایی وضعیت موجود، کشف نقاط ضعف و قوت، تبیین اثرات خواسته یا ناخواسته برنامه و یا موسسه منجر به شفافیت وضعیت موجود شده است. بعلاوه، ارزشیابی تنها عاملی است که می‌تواند نشان دهد که نظام تا چه اندازه به هدف‌های خود رسیده و با تحولات فناوری و رشد توانایی‌های فردی، اقتصادی، اجتماعی و

1- Vera- Rebollo & Baidal

2- Abell, Debra & Thomas

3- Reynolds & Hancock

4- Zineldin, Akdag & Vasicheva

5- Hou

6- DaCosta-Marques & Mano

7- The Australian Qualification Framework (AQF)

8- Tertiary Education Quality and Standards Agency (TEQSA)

9- Hall

دلایل، ضرورت و چگونگی ارزشیابی از درس...

فرهنگی هماهنگ است. ارزشیابی فرایندی است که با هدف تعیین شایستگی، ارزش یا اهمیت یک محصول یا خدمت (اسکریون^۱، ۲۰۰۷: ۲) و برای بهبود کیفیت برنامه‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد (استافیل‌بیم و شین‌فیلد^۲، ۲۰۰۷: ۲). ارزشیابی از برنامه درسی به بررسی اثربخشی و کارایی برنامه درسی می‌پردازد.

اورنشتاین و هانکینز^۳ (۲۰۰۴) معتقدند که ارزشیابی به منظور شناسایی نقاط قوت و ضعف برنامه درسی قبل از اجرا و کارایی برنامه درسی پس از اجرا به کار گرفته می‌شود. هدف گردآوری اطلاعات درباره قوت و ضعف برنامه درسی آن است که به برنامه‌ریزان مواد درسی امکان دهد در فعالیت‌ها و برنامه‌های خود تجدیدنظر کنند یا آن‌ها را تطبیق داده، حفظ یا متوقف نمایند (مومنی‌مهمویی، ۱۳۹۰). ارزشیابی از عناصر برنامه درسی فرصتی برای دانشجویان برای ارائه بازخورد در مورد درس فراهم می‌کند. گویه‌ها در فرم ارزشیابی دانشجویان باید بر اساس تحقیق و آموزش مؤثر و سایر اطلاعاتی که متخصصان در مورد محتوا و روش‌های آموزش دارند، باشد. ارزشیابی نقش‌های زیادی دارد لکن هدف کلی و اساسی آن تعیین بها یا ارزش چیز است. یکی از نقش‌های مهم ارزشیابی، تعیین ارزش خود برنامه درسی است. آیا برنامه درسی مقاصدی را که به خاطر آن‌ها الگوپردازی شده است برآورده می‌کند؟ آیا برنامه درسی برای گروه معینی از دانشجویان که برایشان مورد استفاده قرار گرفته است مناسب می‌باشد؟ در آموزش عالی که یکی از ارکان اصلی جامعه است، ضرورت استفاده از ارزشیابی کاملاً آشکار است؛ زیرا به کمک ارزشیابی می‌توان دروس دانشگاه را به تناسب تغییرات اجتماعی و نیازهای جامعه و صنایع در مسیر تحول و دگرگونی قرار داد و به این طریق می‌توان برنامه‌های مرتبط با نیازهای جامعه را مورد ارزشیابی قرار داد و در راه بهبود آن کوشید (ملکی و محمدی‌مهر، ۱۳۸۸).

برای بهبود فرایند یاددهی و یادگیری، هم توسعه فردی اعضای هیئت علمی و هم ارزشیابی وظایفی که بر عهده دارند از شاخصه‌های آموزش عالی موفق است. با توجه به اینکه استادان، گران‌ترین بخش نظام آموزش عالی را تشکیل می‌دهند، فرایند ارزشیابی استادان، فرایندی است که طی آن با جمع‌آوری اطلاعات و بررسی عملکردهای گوناگون استادان، درباره کفایت و شایستگی آنان قضاوت می‌شود (قنبری و سلطان‌زاده، ۱۳۹۷). اسپیل، شوبر و ریمن^۴ (۲۰۰۶) نیاز به انجام ارزشیابی‌های دقیق و جامع از برنامه‌های درسی دانشگاهی در مطالعات را حیاتی دانسته و از روش‌های کنونی ارزشیابی راضی نیستند. آنان بر این باورند که اگرچه ارزشیابی از تدریس استادان به صورت سنتی در دانشگاه‌ها از طریق نمره‌گذاری و در پایان هر نیمسال تحصیلی انجام می‌شود لیکن این نوع ارزشیابی تنها بر ویژگی‌های اخلاقی استادان متمرکز

1- Scriven

2- Stufflebeam & Shinkfield

3- Ornstein & Hankins

4- Spiel, Schober & Reimann

هستند. در این باره، تحقیقات نشان می‌دهند پرسشنامه‌های ارزشیابی که در پایان هر ترم تحصیلی به دانشجویان ارائه می‌شود در مورد نمره‌گذاری برای استادان است در حالی که کمتر از دانشجویان خواسته می‌شود تا یادگیری خود یا فعالیت‌هایی که در طی یک ترم تحصیلی برای یک درس انجام می‌دهند را ارزشیابی کنند. این در حالی است که، گردآوری اطلاعات از طریق ارزشیابی از درس می‌تواند به بهبود عناصر برنامه درسی درس کمک کند (ادستروم^۱، ۲۰۰۸). صاحب‌نظران عقیده دارند تأکید بر ارزشیابی جنبه‌های خاصی از برنامه درسی به اصلاح جریان آموزش کمک ناچیزی خواهد کرد. لذا، برای به دست آوردن اطلاعات جامع، ارزشیابی برنامه درسی، باید از نمره‌گذاری در پایان هر ترم به‌وسیله دانشجویان، فراتر رود. بدین معنی که در ارزشیابی برنامه درسی، برنامه درسی به‌عنوان یک کل در نظر گرفته و اهداف اصلی، تأثیرات بلندمدت تدریس دانشگاهی مدنظر قرار گیرد (اسپیل و همکاران، ۲۰۰۶). یک ارزشیابی زمانی نتایج قابل اتکا و مؤثری را فراهم می‌سازد که به‌صورتی صحیح، منطقی و جامع طراحی گردد. ارزشیابی از درس از جمله ارزشیابی‌هایی است که می‌تواند نتایج صحیح و مؤثری را در اختیار استادان قرار دهد.

ارزشیابی از درس اولین بار در دهه ۱۹۷۰ در دانشگاه واشنگتن در قالب ارزشیابی تشخیصی آموزشی گروهی کوچک به جای ارزشیابی از تدریس ایجاد و شناخته شد و به عنوان یک قالب ارزشیابی جایگزین برای ارائه بازخورد اولیه برای استادان در مورد درسشان و عناصر برنامه درسی طراحی شد. از آن زمان، با تمرکز سازنده، غیررسمی و بهبود محور، ارزشیابی از درس به‌طور گسترده در آموزش عالی مورد استفاده قرار گرفته است (دیاموند^۲، ۲۰۰۴). این روش با یک فعالیت کوچک گروهی شروع می‌شود که دانشجویان در آن دو به دو به سه سؤال باز و تشریحی از جمله شناسایی نقاط قوت و ضعف، زمینه‌های بهبود و پیشنهادات برای بهبود درس پاسخ می‌دهند. پس از ده دقیقه، استاد پاسخ‌های گروه‌ها را از دانشجویان گرفته و آن‌ها را تجزیه و تحلیل و خلاصه نتایج را برای دانشجویان ارائه و آن‌ها را از چگونگی پیشرفت درس آگاه می‌کنند.

ارزشیابی از درس همانند قطب‌نما بر روی یک کشتی است که بدون آن، هیچ کس حس مسیر را ندارد. همه دست‌ها و پاروهای که زده می‌شود بیهوده هستند. بعلاوه، فرایند پیچیده‌ای است که توسط دانشجویان و بر اساس بسیاری از عوامل که شامل طیف وسیعی از روش‌ها و ابزارها است، انجام می‌شود (نیکولاو و اتکینسون^۳، ۲۰۱۹). به‌طور معمول ارزشیابی از درس در آموزش عالی به منظور چهار هدف انجام می‌شود: ۱) به‌عنوان یک ابزار جهت ارائه بازخورد به

1- Edstrom

2- Diamond

3- Nikolaou & Atkinson

دلایل، ضرورت و چگونگی ارزشیابی از درس...

استادان درباره عملکرد آنان؛^۲ به عنوان سنجش از عناصر برنامه درسی جهت تصمیم‌گیری‌های استادان و مدیران دانشگاه‌ها؛^۳ برای کمک به دانشجویان در انتخاب دروس و آموزش استادان؛ و^۴ به عنوان منبع اطلاعاتی برای تحقیق در زمینه درس (دانسون، لاودی و دالتون^۱، ۲۰۱۰). افزون بر این، از نظر کمبر، لئونگ و کوان^۲ (۲۰۰۸) سه هدف اصلی ارزشیابی از درس عبارت‌اند از: ۱) بهبود کیفیت درس، ۲) آگاهی دادن به استادان و ۳) توجه به مسئولیت‌پذیری. همچنین از نظر ریچاردسون (۲۰۰۵)، این اهداف برای ارزشیابی از درس ارائه شده است: ۱) ارائه بازخورد به استادان در مورد اثربخشی درس آن‌ها از جمله هدف، محتوا، روش تدریس و ارزشیابی، ۲) ابزاری اثربخش جهت استفاده در تصمیم‌گیری‌های مدیریتی، ۳) ارائه اطلاعات به دانشجویان برای استفاده در انتخاب واحدهای درسی و استادان و ۴) یک نتیجه یا توصیف فرایند جهت استفاده در تحقیقات درباره آموزش (ریچاردسون، ۲۰۰۵).

اگرچه تاریخ ارزشیابی از درس مربوط به دهه ۱۹۷۰ میلادی است، اما مطالعات بسیار اندکی وجود دارد که در مورد مفید بودن آن در بهبود یادگیری و تدریس انجام شده باشد. بیشتر پژوهش‌ها بر درک دیدگاه استادان و دانشجویان در مورد سودمندی ارزشیابی‌های تدریس و دوره تمرکز دارند. مک گاون^۳ (۲۰۰۹) دریافت که پیشرفت در آموزش و یادگیری زمانی رخ خواهد داد که استادان بر اساس بازخورد جمع‌آوری شده از طریق ارزشیابی از درس، تغییراتی در عناصر برنامه درسی ایجاد کنند. همچنین مشاهده گردیده در درس‌هایی که ارزشیابی از درس انجام شده است نمرات دانشجویان در ارزشیابی‌های پایان ترم افزایش یافته و درک و فهم دانشجویان با توجه به یادگیری خودشان بهبود یافته است. با این وجود، بایستی تغییراتی در آن انجام شود تا بیشتر مفید واقع گردد. بویز و مک‌گویان^۴ (۲۰۱۹) و اسکیزی^۵ (۲۰۱۵) در پژوهش خود به این نتایج دست یافتند که مجموعه سیستماتیک و هدفمند نمونه کارهای دانشجویان و استادان در دروس آن‌ها به عنوان ابزار مناسب و مفیدی برای ارزشیابی از دروس استفاده شود. همچنین اظهار می‌دارند فقط ۲۵ درصد از دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی از همکاران جهت ارزشیابی از درس استفاده می‌کنند؛ لیکن بسیاری از محققان استدلال می‌کنند که بررسی همکاران در روند شکل‌گیری ارزشیابی درس ضروری است.

استین، دیویس و سامبو^۶ (۲۰۱۹) اظهار داشتند که ارزشیابی از درس، اطلاعات دقیق‌تر، مهم‌تر و ویژه‌تری را در اختیار استادان و دانشگاه قرار خواهد داد و نقش مهمی در ارائه آموزش

1- Denson, Loveday & Dalton

2- Camber, Leung & Kwan

3- McGowan

4- Boyce & McGowan

5- Eskici

6- Steyn, Davies & Sambo

باکیفیت دارد. شاه و نیر^۱ (۲۰۱۲) اشاره کردند که نگرش استادان، دانشکده و دانشگاه نسبت به ارزشیابی از درس مثبت است و معتقد هستند که ارزشیابی از درس فرصت مناسبی برای انعکاس کار آن‌ها فراهم می‌کند و دانشجویان را برای کلاس درس آماده می‌کند. مهم‌تر اینکه، از طریق یک فرایند مداوم، نتایج ارزشیابی‌ها به استادان کمک خواهد کرد تا نگرانی‌های دانشجویان را به روش‌های فعال و سازنده رفع نمایند. پاول^۲ (۲۰۱۳) اعتقاد دارند نمونه کارها می‌تواند به عنوان ابزاری برای ارزشیابی دانش، توانایی، کار و مهارت‌ها در آموزش عالی استفاده شود. همچنین، به اعتقاد پاول (۲۰۱۳)، استفاده از آزمون‌های آزمایشی، سخنرانی‌ها، وظایف و تکالیفی که بر عهده دانشجویان گذاشته می‌شود می‌تواند برای ارزشیابی جامع از درس در کنار هم مورد استفاده قرار بگیرد. هو، تن و دنین^۳ (۲۰۲۰) در پژوهشی به این نتایج دست یافت که استفاده از نمونه کارهای استادان و دانشجویان ابزار بسیار مفید و سازنده‌ای برای اثربخشی و ارزشیابی درس می‌باشد. همچنین اشاره می‌کنند که داده‌های حاصل از نمونه کارهای استادان و دانشجویان می‌تواند جهت ارزشیابی از درس مورد ارزشیابی قرار گیرد و ارزشیابی از نمونه کارها را ابزاری مطمئن و معتبر در فرایند ارزشیابی از درس می‌دانند.

نتایج پژوهش پبست، نیو، رتکاتر و چنای^۴ (۲۰۰۱) نشان داد که بر اساس تجربه، ارزشیابی از درس، باید بلافاصله پس از پایان درس انجام شود. نتایج چنین ارزشیابی‌هایی نه تنها برای مدیر گروه و رئیس دانشکده و دانشگاه، بلکه برای استادان و دانشجویان بسیار مفید می‌باشد. افزون بر این، دیاموند (۲۰۰۴) در مطالعه دوساله خود دریافت که استادان بعد از دریافت بازخورد از طریق ارزشیابی درس، تکالیف درون کلاسی، روش‌های تدریس و روش‌های ارزشیابی خود را تغییر می‌دهند. کان^۵ (۲۰۰۷) اظهار داشته که ارزشیابی از درس، اطلاعات دقیق‌تر، مهم‌تر و ویژه‌تری را در اختیار استادان دانشگاه قرار خواهد داد و زمان‌بندی انجام آن‌ها متفاوت خواهد بود. نوروزوا و نورنینا^۶ (۲۰۰۷) اشاره کرد که نگرش استادان، دانشکده و دانشگاه نسبت به ارزشیابی از درس مثبت است و معتقد است که این نوع از ارزشیابی فرصت مناسبی برای انعکاس کار آن‌ها فراهم می‌کند و آنان را برای کلاس درس آماده می‌کند. مهم‌تر از همه از طریق یک فرایند مداوم، نتایج ارزشیابی‌ها به استادان کمک خواهد کرد تا نگرانی‌های دانشجویان را به روش‌های فعال و سازنده رفع و پاسخ دهند.

1- Shah & Nair

2- Powell

3- Hoo, Tan & Deneen

4- Pabst, Nave, Rothkötter & Tschernig

5- Kahn

6- Norazuwa & Noornina

دلایل، ضرورت و چگونگی ارزشیابی از درس...

به طور کلی، تحلیل ادبیات و نتایج تحقیقات گذشته (علی‌بیگی، بارانی، کرمی‌دهکردی، ۱۳۹۸؛ قنبری و سلطانی، ۱۳۹۷؛ میتری و اسمیت^۱، ۲۰۱۴؛ مکفادین، داوسون، پرست و گاسویک^۲، ۲۰۱۶؛ مک‌کلین، گل‌بیس و هایز^۳، ۲۰۱۷، اوپن‌هیمر و هارگیس^۴، ۲۰۲۰، کورنل^۵، ۲۰۲۰) حاکی از آن است که ارزشیابی‌هایی که در دانشگاه‌ها انجام می‌شود بیشتر بر ویژگی‌های اخلاقی، رفتاری، توانمندی‌های علمی، چگونگی تدریس و کلاس‌داری استادان متمرکز است و به عناصر برنامه درسی یک درس توجه خیلی کمی شده است. همچنین اهمیت پژوهش حاضر در آن است که تاکنون در مورد ارزشیابی از درس در ایران پژوهشی صورت نگرفته است. با توجه به کمبود پژوهش در زمینه ارزشیابی از درس در کشورهای خارجی و عدم پژوهش انجام شده در ایران، همچنین محدودیت‌هایی از جمله سطحی بودن برخی از مطالعات صورت گرفته و عدم استفاده از روش‌های مختلف در انجام آنان، ضرورت انجام چنین پژوهشی را با روش‌های پژوهشی کیفی روشن می‌کند. پژوهش حاضر درصدد است تا علل، ضرورت و چگونگی ارزشیابی از درس و موانع آن در دانشگاه‌های ایران را بررسی نماید و به سؤالات پژوهش پاسخ دهد.

سؤال‌های پژوهش

۱. از منظر استادان به چه دلایلی عناصر برنامه درسی درس مانند هدف، محتوا و روش تدریس باید ارزشیابی شوند؟
۲. از منظر استادان موانع انجام ارزشیابی از درس در دانشگاه‌های ایران چیست؟
۳. ارزشیابی عناصر برنامه درسی دروس دانشگاهی چگونه باید انجام شود؟
۴. ارزشیابی عناصر برنامه درسی دروس دانشگاهی با چه ابزارهایی باید انجام شود؟

روش پژوهش

به منظور پاسخگویی به سؤالات پژوهش، رویکرد روش‌شناختی کیفی مدنظر قرار گرفت. با استفاده از این رویکرد ضمن آن‌که موقعیت‌ها، شرایط و نیازهای افراد مورد پاسخ داده می‌شود، تلاش می‌شود تا تحلیلی مبتنی بر بافت، زمینه و وضعیت ارائه شود. داده‌های پژوهش از طریق مصاحبه فردی نیمه‌ساختاریافته جمع‌آوری شده است و با هر یک از مصاحبه‌شوندگان به صورت جداگانه مصاحبه به عمل آمد. روش پژوهش حاضر مطالعه موردی کیفی بوده است. به طور کلی مطالعه موردی کیفی یک راهبرد پژوهش است که در یک بستر و زمینه خاص انجام می‌شود (دانایی‌فرد، الوانی و آذر، ۱۳۹۸). جامعه آماری پژوهش حاضر را افراد متخصص در حوزه تعلیم و

1- Mitri & Smith

2- Macfadyen, Dawson, Prest & Gašević

3- McClain, Gulbis & Hays

4- Oppenheimer & Hargis

5- Kornell

تربیت و برنامه درسی دروس به‌عنوان مشارکت‌کنندگان بالقوه، با استفاده از رویکرد هدفمند و روش نمونه‌گیری افراد کانونی^۱ متناسب با موضوع پژوهش (صاحب‌نظران کلیدی^۲) و استفاده از معیار کفایت «اشباع نظری^۳ داده‌ها» انتخاب شدند؛ بدین گونه که مصاحبه‌ها تا جایی پیش رفت که محقق به اشباع نظری رسید و مصاحبه‌های بیشتر، اطلاعات جدیدی ارائه نمی‌کرد. از این رو، ۲۰ نفر از استادان مجرب و اهل نظر کشور در حوزه برنامه درسی و ارزشیابی در این پژوهش مشارکت داده شدند. با توجه به اینکه اعتبار یافته‌ها در این قبیل پژوهش‌ها به توانمندی، دانش و تجارب مصاحبه‌شوندگان بستگی دارد، بدین گونه سعی شد افرادی انتخاب گردند که بالقوه می‌توانستند پاسخگوی سؤالات پژوهش باشند و دارای سوابق اجرایی و عملی، تسلط علمی و تجربه غنی از پدیده مورد بررسی و توانایی و تمایل به بیان روشن آن داشته و دارای تألیف و در آموزش و پژوهش شاخص باشند.

از میان مصاحبه‌شوندگان ۶ نفر زن و ۱۴ نفر مرد و از نظر مرتبه علمی ۱۳ نفر در مرتبه دانشیار و ۷ نفر در مرتبه استاد بودند. با هر یک از افراد به طور جداگانه مصاحبه نیمه-ساختاریافته صورت گرفت. با اجازه مشارکت‌کنندگان و با اطمینان از محرمانه بودن و همچنین بالا بردن اعتبار داده‌های مصاحبه، مصاحبه‌ها با بهره‌گیری از ابزارهای دیجیتال ضبط شد. کوتاه-ترین مصاحبه ۴۳ دقیقه و طولانی‌ترین آن ۵۶ دقیقه به طول انجامید. متوسط زمان مصاحبه‌ها ۴۹ دقیقه بوده است. مصاحبه فردی توسط پژوهشگر در شرایطی غیررسمی انجام شد. پژوهشگران برای انجام مصاحبه‌ها، نامه‌ای را با ذکر اهداف پژوهش، نقش مصاحبه‌شونده در انجام پژوهش و سؤالات مصاحبه تنظیم و به‌صورت حضوری و پست الکترونیک تقدیم مصاحبه‌شوندگان نمودند. پژوهشگران با کوشش زیاد سعی نمودند رضایت مصاحبه‌شونده را جلب کنند. زمان و مکان مصاحبه توسط مصاحبه‌شوندگان تنظیم شد. ارسال این اطلاعات باعث شد تا مصاحبه‌شوندگان به اهمیت پژوهش پی ببرند و با آمادگی قبلی به سؤال‌ها پاسخ دهند. همان‌طور که ذکر گردیده است ابزار جمع‌آوری داده‌ها در پژوهش، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته‌ای است که پرسش‌ها از قبل مشخص شده، لیکن در مواردی که لازم بود پرسش‌های جزئی‌تری نیز مطرح می‌شد تا منظور مصاحبه‌شوندگان به خوبی مشخص شود.

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش مقوله‌بندی باز استفاده شد. در این روش ابتدا مصاحبه‌ها ضبط شده و پس از پیاده‌سازی یک به یک و کلمه به کلمه مصاحبه‌ها بر روی کاغذ، سطر به سطر مورد بررسی و چندین بار به طور دقیق خوانده شدند تا تحلیل‌گر اطلاعات کلی نسبت به داده‌ها کسب کند و جملات معنی‌دار که مرتبط با پرسش‌های پژوهش بودند، علامت-

1- critical cases sampling

2- Critical case

3- Theoretical Saturation

دلایل، ضرورت و چگونگی ارزشیابی از درس...

گذاری گردید. پس از آن، داده‌ها به بخش‌های مختلف تقسیم و به هر بخش با توجه به محتوا نامی داده می‌شود (مقوله‌بندی). به عبارتی دیگر، جملات معنادار مشخص و به صورت کد تعریف شدند. سپس کدهای استخراج شده دسته‌بندی شده و برای هر دسته عنوان مناسبی انتخاب شد. در ادامه، در جریان تحلیل داده‌ها، مقایسه بین داده‌ها صورت گرفته و بخش‌هایی که دارای محتوای مشابه بودند ادغام یا بازنگری شده و سعی شد مقوله‌های کلی استخراج شوند (کرسول^۱، ۲۰۱۱). در مرحله بعد، پس از یک هفته، پاسخ‌ها مجدداً مرور و مقوله‌بندی جدیدی انجام شد. سپس مقوله‌ها با هم تطبیق داده شد و اصلاحات لازم صورت گرفت. در تجزیه و تحلیل داده‌ها جهت رازداری در پژوهش، ذکری از اسامی افراد نشده است. برای افزایش دقت در تحلیل داده‌ها در بخش کیفی از نرم‌افزار مکس کیودا^۲ استفاده شده است. برای اعتباریابی کیفی از تکنیک قابل قبول و معتبر بودن استفاده شد. قابل قبول بودن میزانی است که می‌توان نتایج بدست آمده را صحیح و قابل باور دانست. برای رسیدن به این باور، از روش همسوسازی استفاده شد و سعی گردید با جمع‌آوری داده‌های کافی از منابع چندگانه، این باورپذیری را ایجاد نمود. به علاوه، از تکنیک کنترل توسط اعضاء از طریق ارائه نتایج تحلیل داده‌ها به مشارکت‌کنندگان برای چک کردن و بررسی نتایج نیز استفاده گردید. یادآور می‌شود داده‌های بدست آمده از مصاحبه‌ها توسط مصاحبه‌شوندگان بررسی و مواردی نیز اصلاح گردید. برای افزایش پایایی پژوهش، مصاحبه‌ها با یک برنامه قبلی در یک فضای مناسب و رعایت شرایط مصاحبه با راهنمایی‌های لازم و به دور از سوگیری و اعمال نظر شخصی و با استفاده از دستگاه ضبطصوت انجام می‌گرفت. هم‌زمان با گردآوری داده‌ها، تجزیه و تحلیل آن‌ها با دو هدف بازخورد برای مصاحبه‌های فردی و اطمینان از اشباع داده‌ها آغاز شد. علاوه بر این، از روش مسیر ممیزی برای تأیید صحت و درستی داده‌ها استفاده شد. در مسیر ممیزی، افراد از خارج از پژوهش که به مطالعات کیفی آشنا هستند به عنوان چک‌کننده و ناظر عمل می‌نمایند. در پژوهش حاضر از یک ناظر خارجی باتجربه در تحقیق کیفی استفاده شد که زیربنای تئوریک، فرایند جمع‌آوری داده‌ها و فرایند تحلیل را بررسی و تأیید نمود و در نتیجه قابلیت اطمینان مطالعه حاصل گردید. محرمانه بودن اطلاعات شخصی مصاحبه‌شوندگان، مختار بودن برای شرکت در مصاحبه و نتایج حاصله از مصاحبه‌ها از رعایت نکات اخلاقی در هر پژوهش است که به مصاحبه‌شونده‌های پژوهش حاضر در خصوص رعایت این موارد اطمینان خاطر داده شد.

1- Creswell

2- Maxqda

یافته‌ها

سؤال اول: از منظر استادان به چه دلایلی عناصر برنامه درسی درس مانند هدف،

محتوا و روش تدریس باید ارزشیابی شوند؟

با عنایت به اینکه همه مصاحبه‌شوندگان به طور مستقیم در مبحث برنامه درسی و ارزشیابی درگیر و در این زمینه مجرب بودند از آن‌ها درخواست شد تا دلایل ارزشیابی از درس را از دیدگاه خودشان بیان نمایند. تحلیل نظرات مصاحبه‌شوندگان در چهار مقوله در جدول ۱ دسته‌بندی شده است. در ادامه به تشریح هر یک از دلایل پرداخته شده است.

جدول ۱: دلایل ارزشیابی از عناصر برنامه درسی درس

کد مقوله	مقوله	زیرمقوله
۱	تعامل با دانشجویان و پاسخگویی به نیازهای آنان	تفاوت‌های فردی دانشجویان و نیازهای آنان
		تعاملات استادان و دانشجویان
		ارتقای کیفیت تدریس
		پیگیری خروجی برنامه درسی
۲	پیوند دانشگاه با جامعه	
۳	بازنگری و بهبود محتوای درس‌ها و روش‌های تدریس آن‌ها	پر کردن خلاءهای بین سبک‌ها و روش‌های تدریس
		رشد دانش و فناوری‌های جدید
۴	بازخورد به استادان و روسای دانشگاه	تسهیل انتصابات هیئت علمی و فرایند ارتقاء در دانشکده و دانشگاه
		افزایش انگیزه استادان
		افزایش دانش و ایده‌های جدید
		پاسخگو بودن به نیازهای زمان حال و آینده

۱- تعامل با دانشجویان و پاسخگویی به نیازهای آنان: در این راستا، تمامی مصاحبه‌شوندگان (۲۰ نفر) بر این مؤلفه تأکید داشتند. توجه و پاسخگویی به نیازهای دانشجویان، یکی از عوامل ضروری در تسهیل و پرورش رشد دانشجویان دانشگاه می‌باشد. به طور کلی نیازها باید ارضاء شوند تا اجازه رشد فرد در جهت تحقق خویش را بدهد. در همین راستا، مصاحبه‌شونده کد ۳ اظهار داشت:

«برای اینکه در آینده شاهد پیشرفت خود در جوامع باشیم نیاز داریم که در طول ترم و دوره تحصیلی، آن چیزی که امروزه برای ما مفید و کاربردی است، یاد بگیریم. پاسخگویی برنامه درسی به‌منزله جهت‌دهی تمام فعالیت‌ها به سمت تربیت افرادی است که قادر به مرتفع نمودن نیازهای دانشجویان باشد. به طور مثال، در جامعه

دلایل، ضرورت و چگونگی ارزشیابی از درس...

نگاه می‌کنیم برخی از مشاغل از بین رفته و مشاغل جدیدی ایجاد شده است. دانشجویان و جامعه نیاز به مهارت‌های دیگری دارند. لذا باید برنامه درسی توسط استادان به سمت نیازهای دانشجویان تدوین گردیده و تغییرات لازم را در این جهت صورت دهند. همچنین با توجه به سرعت تغییرات اطلاعات در جهان و ایجاد شدن برخی از مشاغل، علایق و نیازهای یادگیرندگان باید کانون توجه قرار بگیرند. به همین دلیل گروه‌های برنامه درسی دانشگاه برای مصون ماندن از عقب‌ماندگی، برنامه درسی را برای دانشجویان در موقعیت‌های جدید تدوین و طراحی کنند».

علاوه بر این، مصاحبه‌شوندگان کدهای ۱۶ و ۷ به تفاوت‌های فردی دانشجویان و نیازهایشان اشاره کردند. در واقع آن‌ها معتقدند در ارزشیابی از عناصر برنامه درسی درس توجه به ویژگی‌های و نیازهای دانشجویان ضروری است. بنا بر اظهارات مصاحبه‌شونده کد ۷:

«وجود تفاوت‌های فردی دانشجویان و نیازهای آنان منجر می‌شود که استادان باید برنامه درسی را متناسب با تفاوت‌ها و نیازهای دانشجویان طراحی و تدوین نمایند. برخی از دانشجویان نسبت به سایر دوستان در مواردی، قوی‌تر و دارای دانش و مهارت بیشتری هستند. به طور مثال تعدادی از دانشجویان در درس زبان انگلیسی نسبت به سایر همکلاسی‌های خود اطلاعات بیشتری را دارا هستند لذا وظیفه استادان است که این تفاوت‌ها را درک کنند تا بتوانند با توجه به تفاوت‌ها، محتوا خود را تدوین نمایند و نظاره‌گر یادگیری و پیشرفت دانشجویان در کلاس خود باشند».

یکی از اصلی‌ترین حلقه‌های تعاملی دانشگاه معطوف به تعاملات استادان با دانشجویان و ارتقای کیفیت تدریس در جهت توسعه صلاحیت‌ها و توانایی‌های دانشجویان است. در همین راستا مشارکت‌کننده شماره ۲۰ اظهار داشت:

«تعامل با دانشجویان از متغیرهای اثرگذار بر پیشرفت تحصیلی و یادگیری دانشجویان بوده که با ارزشیابی از درس می‌توان فهمید تا چه میزان به این مهم دست پیدا کرد. همچنین تعامل با دانشجویان می‌تواند نقاط ضعف درس را تشخیص و آن‌ها را بهبود داد. نداشتن مهارت در برقراری ارتباط مؤثر از سوی استادان می‌تواند بر عملکرد دانشجویان اثرگذار باشد، چه بسا با ضعف و ناتوانی در برقراری این ارتباطات، تعاملات مثبت و سازنده بین استاد و دانشجو برقرار نشده و بهره لازم را نداشته باشد».

از دیگر عواملی که منجر به شناخت نیازها و تفاوت‌ها در دانشجویان می‌شود پیگیری خروجی‌های برنامه درسی است. با ارتباط با دانش‌آموختگان و حضور در محل کار آن‌ها و تحقیق در مورد عملکرد آنان از کارفرمایان می‌توان از وضعیت برنامه درسی ارائه شده آگاه شد. در همین راستا پاسخ‌دهنده شماره ۹ عنوان کرد:

«پیگیری خروجی برنامه درسی و ارزشیابی از درس در دانشگاه مورد بررسی قرار نمی‌گیرد. برای افزایش کیفیت برنامه درسی، نیازمند است که خروجی‌های آن را پیگیری کنیم. اگر خروجی‌های عناصر برنامه درسی درس پیگیری شود مطمئناً می‌توانیم شاهد تحولی عظیم در یادگیری دانشجویان در تمامی دروس باشیم. ویژگی‌های سیاست‌گذاران دانشگاه و دانشکده، ویژگی‌های یک رشته، عناوین و تعداد واحدهای درسی نباید باشد بلکه باید پیگیر برنامه‌های درسی دانشکده و دانشگاه باشند».

۲- پیوند دانشگاه با جامعه: ۱۰۰ درصد مصاحبه‌شوندگان بر این مقوله تأکید داشتند. پیوند دانشگاه با جامعه به قدری مهم است که تمامی مصاحبه‌شوندگان بر لزوم توجه و رسمیت شناختن آن تأکید داشتند؛ در غیر این صورت اگر ارتباط با جامعه قطع شود جامعه آسیب‌پذیر خواهد بود. در این رابطه، به‌زعم مصاحبه‌شونده کد ۵:

یکی از مزیت‌هایی ارزشیابی از درس، ایجاد و تقویت پیوند دانشگاه با جامعه است. تعامل دانشگاه و جامعه باید یک تعامل دوسویه در جهت رفع نیازها و تعالی بخشی باشد. پیوند بین دانشکده‌ها و دانشگاه‌ها و اجتماع موجب می‌شود که دانشگاه با استادان بتوانند نیازهای اجتماعی را به خوبی شناسایی کنند و آن‌ها را در برنامه درسی دروس خود بگنجانند و آن‌ها را عملیاتی کنند. پیوند دانشگاه‌ها با اجتماع منجر به نزدیک شدن برنامه‌های درسی به نیازهای اجتماعی خواهد شد. تعامل استادان با ذی‌نفعان یکی از عوامل موفقیت دانشجو بوده که از مزایای ارزشیابی از درس است. همچنین تعامل استادان با ذی‌نفعان در قلب فعالیت‌های یاددهی - یادگیری دانشگاه جای می‌گیرند و شاخص‌های کلیدی عملکرد مرتبط با آن‌ها از اهمیت قابل ملاحظه‌ای برخوردار بوده و بسیاری از فعالیت‌های کلاس درس معطوف به این رکن است.»

علاوه بر این، مشارکت‌کننده شماره ۱ اظهار داشت:

«اگر بخواهیم جامعه‌ای در حال تحول و پیشرفت ببینیم و دگرگونی جامعه به سمت تحقق اهداف پیش رود باید تمامی امور بر اساس علم باشد و اثرات آن را در جامعه وارد نماییم. این نقش را باید دانشگاه‌ها از طریق برنامه‌های درسی ایفا نمایند. علاوه بر این، می‌تواند افرادی را تربیت نماید که در تمام زمینه‌ها به‌ویژه اخلاق، فرهنگ، علم و اقتصاد، مدیریت و روابط، الگویی برای دیگران باشد.»

۳- بازنگری و بهبود محتوای درس‌ها و روش‌های تدریس آن‌ها: استادان دانشگاه در

اثر بازخوردهایی که در پایان درس یا دوره یا پس از فارغ‌التحصیلی دریافت می‌کنند متوجه کاستی‌هایی در درس می‌شوند که با تغییر آنان سعی خواهند کرد برنامه درسی جامع‌تری را در اختیار دانشجویان قرار دهند. همچنین علوم مختلف بشری چنان از جهات کمی و کیفی توسعه یافته‌اند که نمی‌توان صرفاً در قالب چند موضوع گنجانده و به یادگیرنده آموزش داد. این علوم با توجه به تغییرات ایجاد شده در ابعاد گوناگون ذکر شده، باید به نحوی در برنامه درسی آورده شوند که یادگیرنده بتواند به‌طور هم‌زمان اطلاعات مورد نیاز را کسب و در جهت برطرف کردن نیازها موفق شود. در همین راستا، تعداد ۱۸ نفر از مصاحبه‌شوندگان (۹۰ درصد) صریحاً به این شاخص اشاره و بر آن تأکید داشتند. به‌زعم مشارکت‌کننده شماره ۱۶:

«در برخی مواقع دانشجویان اظهارنظر می‌کنند که این مطالب را در درس قبلی یا سال گذشته یا ترم قبلی آموزش داده‌اند. لذا بهتر است که محتوا و منابع جدیدی را در اختیار ما قرار دهند. یا اینکه، در اوایلی که ما وارد دانشگاه شدیم اصرار داشتیم که باید درسی تحت عنوان مقدمات کامپیوتر در رشته‌ها گنجانده شود. در برنامه درسی تعدادی از رشته‌ها گنجانده نشده بود. سعی گردید که این درس را در برنامه درسی رشته‌ها تصویب کنند و همین‌طور هم شد. در چند سال اول به دلیل جدید بودن درس، برای دانشجویان درس مهم و محتوای آن جدید بود لکن بعد از چند سال، نظر بر این شد درس مذکور نیاز به بازنگری دارد. تعدادی از همکاران اظهار داشتند که این درس باید بنا به اینکه دانشجویان در دوره دبیرستان با محتوای آن آشنا شدند باید حذف گردد. لذا درس مقدمات کامپیوتر را از لیست دروس حذف و درس‌های جدیدی اضافه کردیم.»

روش‌های یاددهی و یادگیری یکی از نگرانی‌های دانشجویان است که تا حد زیادی بر یادگیری آنان مؤثر است. روش‌های یاددهی و یادگیری تا آنجا در امر آموزش اهمیت دارند که گروهی از علمای تربیتی، تسلط به روش‌های یاددهی و یادگیری را مهم‌تر از دانش و اطلاعات علمی استاد دانسته‌اند. در این رابطه، بنا بر گفته‌های مصاحبه‌شونده کد ۲:

دلایل، ضرورت و چگونگی ارزشیابی از درس...

«ارزشیابی از درس منجر می‌شود که خلاءهایی که در سبک‌ها و روش‌های تدریس به وجود آمده، آن‌ها را پر کنند. ارزشیابی از درس جریان یادگیری را در کلاس‌های درس به سمت یادگیری فعال هدایت خواهد کرد و منجر به این می‌شود که استادان روش‌های تدریس مناسب‌تری را انتخاب کنند و استادان را ترغیب می‌کند تا در مورد روش‌های تدریس اطلاعات بیشتری کسب کنند تا بتوانند به طور مؤثرتری مطالب را برای دانشجویان ارائه و تحلیل کنند.»

مصاحبه‌شونده شماره ۱۵ بیان داشت:

«ارزشیابی از درس باعث می‌شود که استادان به پاسخ سؤالاتی از جمله محقق شدن اهداف، ناکارآمدی و کارآمدی اهداف یا اینکه آیا محتوای انتخاب شده برای دانشجویان کارایی لازم را دارد؟ روش تدریس انتخاب شده با روحیات دانشجویان مناسب است؟ آیا دانشجویان نسبت به ارزشیابی و روش‌های مختلف ارزشیابی رضایت مطلوب دارند؟ دست یابد. ارزشیابی از درس می‌تواند باعث بهبود کیفیت یادگیری و افزایش دانش استادان در حوزه‌های مختلف دانش و بررسی عمیق مسائل در کلاس درس و توجه به خلاقیت، نوآوری و کارآفرینی در درس‌ها می‌شود. ارزشیابی از درس باعث ارتقاء دانش و درک دانشجویان در مورد چگونگی یادگیری و پیشرفت خود در کلاس درس خواهد شد. هدف از ارزشیابی‌هایی که صورت می‌گیرد اصلاح و پیشرفت دانش و یادگیری دانشجویان بوده و بر این اساس استادان می‌توانند مؤثرترین راهکارها و استراتژی‌های جهت ارتقاء و افزایش یادگیری دانشجویان را مورد استفاده قرار دهند. علاوه بر این، ارزشیابی از درس منجر به تقویت سه حوزه آموزش، پژوهش و خدمات می‌شود.»

یکی از عواملی که منجر می‌شود محتوا و سایر عناصر برنامه درسی دروس مورد بازنگری قرار گیرد رشد دانش و فناوری‌های جدید است. علم و تکنولوژی در توسعه همه‌جانبه، همواره یک وسیله ضروری بوده و خواهد بود. علت کندی برخی از کشورها در پیشرفت‌های همه‌جانبه، ناتوانی آن‌ها در شناخت یا گسترش تکنولوژی درست و بهره‌گیری از آن در تمام فعالیت‌هاست. در همین رابطه مصاحبه‌شونده کد ۱۹ اظهار داشت:

«نرخ تولید علم هر پنج سال دو برابر می‌شود بنابراین ارزشیابی از درس و نگاهی جدید و نو به عناصر برنامه درسی آن ضرورتی است که باید به آن پاسخ داده شود. به‌طوری مثال، در زمینه‌های تحلیل داده‌ها و آمار، نرم-افزارهای جدید و بروزی مانند SPSS، GIS و ایموس وارد بازار می‌شوند و دانشجویان با آن‌ها تحلیل داده‌های خود را انجام می‌دهند. لذا آموزش چنین نرم‌افزارهایی به محتوا، زمان و روش‌های جدید نیاز دارد یا اینکه هر روزه با توجه به دانش جدید، نوع مدیریت کردن سازمان‌ها و ارگان‌ها تغییر می‌کند. لذا ضرورت تغییر در نوع مدیریت ایجاد می‌کند که استادان علم و محتوای جدید مدیریت را به دانشجویان آموزش دهند و ریاست دانشگاه‌ها، دانشکده‌ها و مدیران گروه‌ها و استادان جهت ارتقاء و بروز بودن دانشگاه و دانشکده‌ها، برنامه‌های درسی خود را مجدداً بررسی می‌کنند تا از حداقل ملاک‌ها و استانداردهای ملی و جهانی و از کیفیت لازم برخوردار باشند و شاهد پیشرفت دانشجویان در سطح ملی و بین‌المللی باشیم.»

۴- بازخورد به استادان و روسای دانشگاه: بازخورد مؤثر در ارزشیابی از درس به‌عنوان

یک ابزار مهم برای بهبود و افزایش کیفیت یادگیری و نیازهایی که به‌وسیله استادان و دانشجویان شناخته و درک می‌شوند، محسوب می‌گردد. هر یک از مصاحبه‌شوندگان بازخورد به استادان را به منظور خاصی اظهار داشتند. در همین راستا پاسخ‌دهنده کد ۴ اظهار داشت:

«یکی از مزیت‌های ارزشیابی از درس، شناخت ضعف‌ها و قوت‌هاست. شناخت خطاها و ضعف‌ها و تأکید بر قوت‌ها است که منجر اجرای صحیح برنامه درسی و رفع مشکلات و موانع آن می‌شود و به استادان کمک می‌کند تا

در فعالیت‌ها و برنامه درسی خود تجدیدنظر کنند و یا آن‌ها را تطبیق داده و مواردی را که نیاز به بازنگری دارند تغییر دهند. به طور مثال، فعالیت‌های جدیدی که در کلاس استفاده می‌کنم علاقمند هستم که دانشجویان و حتی همکاران نسبت به مزایا و معایب فعالیت‌های جدید، ارائه نظر و پیشنهاد نمایند. در صورتی که ارزشیابی از درس صورت نگیرد یا نظری یا پیشنهادی دریافت نکنم ممکن است نقاط ضعف همچنان باقی مانده و رفع نشود و همچنین اگر نتوانم نقاط قوت خود را بشناسم میزان موفقیت خود و دانشجویان کمتر می‌شود».

علاوه بر این برخی از مصاحبه‌شوندگان به جمع‌آوری داده‌ها جهت تسهیل در انتصابات هیئت‌علمی و فرایند ارتقاء در دانشکده و دانشگاه اشاره کردند. اعتقاد دارند که یکی از اهداف ارزشیابی از درس، استفاده از نتایج آن در تصمیم‌گیری‌های مدیریتی است. همچنین ارزشیابی از درس در کشور انگلستان در حال افزایش است و منحصرأ از بازخوردهای ارزشیابی درس برای افزایش اثربخشی آموزش و پشتیبانی از درخواست‌ها برای انتصاب، تصدی و یا ارتقا استفاده می‌کنند. مصاحبه‌شوندگان ۱۸ اظهار داشت:

«از دیگر مزایایی که ارزشیابی از درس می‌تواند برای استادان و دانشکده یا دانشگاه داشته باشد می‌تواند در فرایند ارتقا استادان از مرتبه استادیاری به دانشیاری و از دانشیاری به استاد تمام و ... مؤثر باشد. به طور مثال با بررسی نمونه کارهای آن‌ها در زمینه درس و تولید محتوای جدید برای دانشجویان و بازخوردهایی که از طرف دانشجویان ارائه می‌گردد می‌توان در انتصابات آن‌ها و ارتقاء مرتبه آنان تأثیرگذار باشد».

همچنین برخی دیگر از پاسخگویان به افزایش دانش و ایده‌های جدید در استادان اشاره کردند. در همین راستا، بنا بر اظهارات مصاحبه‌شونده شماره ۸:

«ارزشیابی از درس در دانشگاه باعث می‌شود که استادان ایده‌های نو را جستجو و آن‌ها را در کلاس خود کاربردی نمایند. همچنین ممکن است برخی از دانشجویان دارای ایده‌هایی جدیدی باشند که بتوانیم آن‌ها را در کلاس درس پیاده کنیم. به طوری که گاهی وقت‌ها دانشجویان در مورد فضا، ارزشیابی، فعالیت آموزشی و زمان کلاس ایده‌هایی خوبی ارائه می‌دهند».

علاوه بر این، برخی دیگر از مشارکت‌کنندگان، بازخورد دانشجویان از درس را منجر به افزایش انگیزه استادان می‌دانند. شناخت نقاط قوت و ضعف و برطرف کردن نقاط ضعف و ارائه برنامه درسی غنی به دانشجویان و رضایت آنان منجر به ایجاد انگیزه در دانشجویان خواهد شد. پاسخگوی کد ۱۷ اشاره داشت:

«بازخورد باعث افزایش انگیزه استادان جهت تدریس درس، مطالعه بیشتر، علاقه و تمایل آنان به اصلاح عناصر برنامه درسی خواهد شد. در صورتی که استادان از نتیجه عملکرد خود به طور دقیق و در زمان مناسب آگاه یابند و اینکه عملکرد آنان مثبت باشد این باعث خواهد شد که توجه بیشتری نسبت به عناصر برنامه درسی داشته باشد».

ارزشیابی از درس باید جوابگوی احتیاجات زمان حال و آینده دانشجویان باشد. مشارکت‌کننده کد ۱۴ اظهار داشت:

«یکی از مزیت‌های اصلی ارزشیابی از درس این است که بی‌واسطه می‌توان تمام جزئیات ریز و خاص یک درس را دریافت کرد. همچنین انعطاف‌پذیر بودن این نوع ارزشیابی باعث می‌شود که جزئیات ریز عناصر برنامه درسی درس روشن شود. برای کمک به دانشجویان ترم‌های بعدی می‌توانیم از جزئیات خاص یک درس استفاده

دلایل، ضرورت و چگونگی ارزشیابی از درس...

کرد. برای مثال، دانشجویی می‌خواهد یک درس را انتخاب کند ابتدا جزئیات برنامه درسی تدوین شده و استاد آن درس را شناسایی و سپس آن را انتخاب خواهد کرد. به طور کلی جزئیات خاص یک درس باعث می‌شود که به دانشجویان آینده آن رشته که درس را انتخاب کنند کمک کرده و اینکه تا چه اندازه استاد آن درس، انتظارات دانشجویان را برآورده کرده است».

سؤال دوم: موانع انجام ارزشیابی از درس در دانشگاه‌های ایران از منظر استادان

چيست؟

از منظر مصاحبه‌شوندگان پژوهش در خصوص مهم‌ترین موانعی که منجر گردیده ارزشیابی از درس در کشور ما به طور رسمی انجام نگیرد در سه مقوله در جدول شماره ۲ اشاره گردیده است. در ادامه به تشریح هر یک از موانع پرداخته شده است.

جدول ۲: موانع انجام ارزشیابی از درس در دانشگاه‌های ایران

کد مقوله	مقوله	زیر مقوله
۱	جانيفتادن فرهنگ صحيح نقد و مطالبه	جانيفتادن فرهنگ صحيح نقد
		عدم ساختار لازم در دانشگاه
		فرهنگ مطالبه‌گری ضعیف در بین دانشجویان
		عدم اختیار تام استادان در تعیین سرفصل‌های دروس
۲	نگرانی و دلهره برخی از دانشجویان از بازخورد استادان	کم‌توجهی به نظرات دانشجویان
۳	نگرانی مدیران دانشگاه، دانشکده و گروه و استادان از بازخورد دانشجویان	تجدیدنظر یا اقدام قانونی به دلیل بازخورد بد دانشجویان
		ترس از تأثیر گذاشتن بر فرایند ارتقاء و تصدی امور
		ترس استادان از پیامدهای شخصی مانند برچسب زدن

۱- جانيفتادن فرهنگ صحيح نقد و مطالبه: نقدپذیری نیز زمینه‌ساز بسیاری از

خوش‌بینی‌ها و امیدواری‌ها نسبت به اصلاح امور است. تجربه نشان داده است کسانی که به استقبال انتقاد رفته و با سعه‌ی صدر آن را پذیرا شده‌اند، موفق‌تر عمل کرده‌اند و کم‌تر دچار دوباره کاری و نابسامانی می‌گردند. لذا فرهنگ صحيح نقد از منظر پاسخگویان هم در برخی از استادان و هم در برخی از دانشجویان دانشگاه‌های ما جا نیفتاده و جای بررسی بیشتری دارد. در این راستا، پاسخگوی کد ۱۰ بیان داشت:

«ما آدم‌ها در ته دلمان نقد کردن را دوست نداریم و در ته دلمون ناراحت میشیم. اگرچه ظاهراً دوست داریم و اعلام و اظهار می‌داریم که دانشجویان عزیز نقد کنید لیکن اگر نقد آن‌ها ضعف‌های ما را مشخص کند از عمق وجود ناراحت می‌شویم. نقد کردن مانند آینه است که نه تنها عیب‌ها را نشان می‌دهد بلکه قوت‌ها و زیبایی‌های ما را نشان می‌دهد. اگر نمونه‌های کارها، نحوه و روش تدریس، تکالیف را مورد بررسی و مورد نقد قرار دهند و ضعف‌های آنان را مشخص نمایند اگرچه همکاران ظاهراً ناراحت نیستند ولی نسبت به نقدهای دانشجو احساس دلخوری می‌کنند. باید در مقابل نقدهای دانشجویان بازخورد و بازتاب نامناسبی از خود نشان ندهیم».

بعلاوه، بنا بر گفته‌های مشارکت‌کننده کد ۶:

«در فرهنگ ما نقد کردن رواج پیدا نکرده و درک نکرده‌اند که نقد کردن یکی از ابزارهای پیشرفت و رشد فرد می‌باشد. وقتی دانشجویان می‌خواهند استادان را ارزشیابی کنند خیلی منطقی این کار را انجام نمی‌دهند. در کلاس‌های خود به دانشجویان می‌گویم که تکنیک ساندویچ را در نقد کردن فراموش نکنید. نخست نان، بعد گوشت و سپس نان را روی هم بگذارید. ابتدا نکات مثبت، بعد نکات منفی و در نهایت نکات مثبت را اعلام بدارید. دانشجویان باید تکنیک ساندویچی را در نقد کردن یاد بگیرند و در ذهن آنان نهادینه کنیم که نقد کردن همانند آینه است. مثلاً در استرالیا از دبستان دیدیم که به بچه‌ها فرهنگ نقد کردن را یاد می‌دهند. بسیار مهم است که بچه‌ها از همان کودکی فرهنگ نقد کردن را در خانه، مدرسه و جامعه یاد بگیرند. اگرچه نقدهای دانشجویان می‌تواند تحت تأثیر عواملی از قبیل ویژگی‌های شخصیتی استاد، دشواری و سادگی درس، نمره کسب شده، شهرت استاد، میزان سخت‌گیری و نحوه برخورد استادان قرار بگیرد».

مصاحبه‌شونده‌های دیگری **عدم ساختار لازم در دانشگاه** را از دلیل جان‌یفتادن فرهنگ

در بین دانشگاهیان بیان نمودند. به‌زعم شرکت‌کننده کد ۱۲:

«این همیشه در ذهن من بوده است که متأسفانه ما هیچ وقت از دانشجو نخواستیم که جناب آقای یا سرکار خانم دانشجو، انتظارات و توقعات شما از درس ما چیست؟. آیا درسی که با من گرفته‌اید می‌تواند نیازهای شما را برطرف کند؟ آیا اهداف آن متناسب نیازها و توقعات شما بوده است؟ به عبارتی انتظار داریم بعد از دو واحد درس در پایان ترم یک مدرس چه چیزهایی را می‌تواند به آنان انتقال بدهد. آیا ما یک ساختار که چنین فرایندی را به اصطلاح انجام دهد؟ متأسفانه خیر. هیچ وقت آن‌ها دخیل نکردیم».

از دیگر عواملی که مصاحبه‌شوندگان از علل جان‌یفتادن فرهنگ در دانشگاه اشاره داشتند

فرهنگ مطالبه‌گری ضعیف در بین دانشجویان است. مهارت مطالبه‌گری یکی از مهارت‌هایی

است که در دانشگاه و آموزش مغفول واقع شده است. عدم مطالبه‌گری در دانشگاه خطر بزرگی

است که استادان را نسبت به ارائه برنامه درسی قوی بی‌مسئولیت‌تر خواهد کرد. پاسخگوی کد

۱۱ عنوان داشت:

«متأسفانه دانشجویان ما روحیه مطالبه‌گری را در کلاس درس و دانشگاه ندارند. استادانی که روش تدریس

جذاب و چالش‌برانگیزی ندارند و محتوایی قدیمی و پیش پا افتاده را به آن‌ها آموزش می‌دهند. چرا از آن‌ها نمی-

خواهند که مطالب و محتوای بروزی آموزش دهند. متأسفانه برخی از دانشجویان فقط به خاطر گذراندن واحد درسی

به دانشگاه می‌آیند. برای آن‌ها مهم نیست چه مباحث و مطالبی برای آینده آنان سودمند است؟ کجای کار نیاز به

تقویت دارد؟. فرهنگ مطالبه‌گری باید به شکل صحیح و قانونی بین دانشجویان رواج پیدا کند تا شاهد دانشگاه

پیش‌تاز، پویا، بانشاط، زنده و پیشرو در همه عرصه‌ها باشیم. دانشگاهیان ما باید فضای سالمی را در دانشگاه‌ها جهت

دوفصلنامه مطالعات برنامه درسی آموزش عالی، سال ۱۲، شماره ۲۳، بهار و تابستان ۱۴۰۰

دلایل، ضرورت و چگونگی ارزشیابی از درس...

دریافت انتقادات دانشجویان فراهم کنند و پیشرفت همه‌جانبه در صورتی اتفاق می‌افتد که فرهنگ مطالبه‌گری در بین دانشجویان تقویت و توسعه یابد».

علاوه بر این، دو نفر از مصاحبه‌شوندگان **عدم اختیار تام استادان در تعیین سرفصل‌های دروس** را از سایر دلایل جانيفتادن فرهنگ صحیح نقد و مطالبه‌گری دانسته‌اند و بنابر گفته‌های مشارکت‌کننده کد ۱۳:

«بخش زیادی از همکاران در دانشگاه‌ها ارزشیابی از درس را انجام نمی‌دهند؛ به خاطر اینکه، من به‌عنوان یک استاد، یکسری سرفصل به ما می‌دهند و سپس می‌گویند شما محتوای برنامه درسی را طبق این سرفصل تدوین کنید. بعضاً ممکن است فراتر رفتن از سرفصل‌ها برای استادان ددرس‌ساز شود. در حالی که این سرفصل‌ها، نمی‌تواند نیازهای جوامع محلی را جوابگو باشد».

۲- نگرانی و دلهره برخی از دانشجویان از بازخورد استادان: ۸۵ درصد از

مشارکت‌کنندگان پژوهش بر این مقوله تأکید داشتند. مشارکت‌کننده شماره ۴ بیان داشت:

«اظهارات و گفته‌های دانشجویان در فضای دانشکده‌ها و اتاق برخی از استادان حاکی از آن است که برخی از دانشجویان نسبت به انتظاراتی که از دانشگاه دارند برآورد نمی‌شود و برنامه درسی که برای آنان تدوین شده است پاسخگوی نیازشان نیست. اگرچه صحبت کردن دانشجویان پیش استادان دیگر (همکاران) غیراخلاقی هست و به دانشجویان بیان کردم که انتقادات خود را نسبت به هر درس با استاد مربوطه در میان بگذارید لیکن پاسخ آنان این بود که ما جرئت نقد کردن استاد را نداریم و ترس از کم کردن نمره را داریم. به طور مثال، دانشجویی اظهار داشت که استاد درسی، در جلسه اول از همه دانشجویها درخواست کرد که مقاله‌ای را نقد کنند و به کلاس بیاورند. مقاله استاد درس را نقد کردم و به کلاس آوردم. نقاط قوت و ضعف مقاله را اظهار داشتم و از آن مورخه به بعد با من لج کرد و در پایان ترم نمره کمتری نسبت به بچه‌ها به من داده بود. به طور کلی، سیستم آموزشی باید به گونه‌ای اجرا شود که دانشجویان محتاج نمره و ترسو تربیت نشوند».

علاوه بر این **کم‌توجهی به نظرات دانشجویان** از دیگر عواملی هست که دانشجویان نسبت به آن نگرانی دارند. برخی از استادان اعتقاد دارند که دانشجویان به دلایلی از جمله تعصب، دیدگاه‌هایی را ارائه می‌دهند که ممکن است چنگی به دل نزنند و نتوانند راهگشا باشد. در همین راستا شرکت‌کننده کد ۱۶ عنوان کرد:

«متأسفانه در حال حاضر خودتان می‌دانید دانشجویان رغبتی به ارزشیابی ندارد. لذا من به شما قول می‌دهم و کما اینکه تحقیقات قبلی نشان دادند به اصطلاح استادان در یکی از دروس رشته‌ای در یکی از دانشکده‌های دانشگاه مورد ارزشیابی قرار داده بودند و در آن درس امکان استفاده از اورهد و پروژکتور وجود نداشت. به عبارتی دیگر ماهیت درس این‌گونه بود. سپس وقتی سؤالات را داده بودند خیلی از دانشجویان به این سؤال پاسخ داده بودند فقط تعداد کمی از آنان پاسخ نداده بودند. این باعث می‌شد که استادان اعتقادی به نظرات دانشجویان نداشته باشند».

همچنین به‌زعم مصاحبه‌شونده کد ۶:

«دانشجویان در ارزشیابی برخی از بخش‌ها و جنبه‌های آموزش درس اطلاعات و آگاهی لازم را ندارند و این احتمال وجود دارد نسبت به تفاوت‌های کیفی در آموزش حساس نباشند یا اینکه بازخورد آن‌ها مغرضانه و از روی تعصب باشد و قادر به قضاوت در مورد اثربخشی درس نباشد».

۳- نگرانی مدیران دانشگاه، دانشکده و گروه و استادان از بازخورد دانشجویان:

هر یک از مدیران و استادان به دلایلی که پاسخ‌گویان اشاره داشتند از ارزشیابی از درس دلهره دارند. برخی از پاسخ‌گویان از تجدیدنظر یا اقدام قانونی به دلیل بازخورد بد دانشجویان اشاره داشتند. در همین راستا مصاحبه‌شونده کد ۱۱ اظهار داشت:

«مدیران ممکن است به خاطر اینکه گروه، دانشکده و دانشگاه خدشه‌دار نشود و دانشجویان اعتراض‌های خود را نتوانند بیان کنند سعی کنند که چنین ارزشیابی‌هایی انجام نشود؛ چراکه با انجام این نوع ارزشیابی‌ها دانشجویان بیدار خواهند شد و به‌راحتی نقد‌های خود را نسبت به امکانات، فضا و محیط یادگیری و استادان بیان کنند. علاوه بر این استادان از اینکه ممکن است درس را در ترم‌های بعدی در اختیار آن جهت تدریس قرار ندهند از این کار صرف- نظر خواهند کرد.»

علاوه بر این برخی دیگر از پاسخ‌گویان ترس از اینکه بر فرایند ارتقاء و تصدی امور تأثیر بگذارد اشاره داشتند. شرکت‌کننده کد ۹ عنوان نمود:

«برخی از استادان برای اینکه بتوانند زودتر ارتقاء یابند دوست دارند که همه چیز برای آن‌ها مثبت در نظر گرفته شود. به همین خاطر ممکن است فکر کنند که دانشجویان نظرات منفی در مورد درس آن‌ها ارائه دهند لذا تمایلی به چنین ارزشیابی ندارند. همچنین در دانشکده و سایر دانشگاه‌ها گفته شود که فلان استاد ضعیف است و تعداد دانشجویان کمی با آن کلاس یا پایان‌نامه انتخاب می‌کنند.»

همچنین برخی دیگر، به ترس استادان از پیامدهای شخصی مانند برچسب زدن اشاره نمودند. در راستای آن، پاسخگوی کد ۳ بیان نمود:

«برخی از استادان از بازخورد‌های دانشجویان نگرانی دارند و ممکن است که از تدریس بد آن‌ها گزارش دهند و این در دانشکده و دانشگاه به‌عنوان برچسبی برای آنان باقی بماند. به طور مثال، یکی از دانشجویان خیلی راحت تعریف می‌کرد که فلان استاد فقط برای گذراندن وقت، روی کلاس ما حاضر می‌شود. طرح درس و برنامه‌ای برای درس بر روی کلاس ندارد. وقت زیادی از کلاس را به تمسخر کردن دانشجویها می‌پردازد یا اینکه برای دانشجویان خاطره تعریف کرده و می‌گوید فلان محصول از فلان شهر، مشهور و ممتاز است.»

سؤال سوم: ارزشیابی عناصر برنامه درسی دروس دانشگاهی چگونه باید انجام

شود؟

در طی هر ارزشیابی، باید از منابع و روش‌های متنوعی استفاده شود تا تأثیرات حداکثری هر یک از عوامل و روش‌ها را در فرایند به حداکثر برساند. تمامی ادبیات نظری ارزشیابی حاکی از آن هستند که هیچ روشی، بهترین روش ارزشیابی نیست. مصاحبه‌شونده‌ها در پاسخ به این سؤال، چگونگی انجام ارزشیابی درس به‌صورت‌های زیر پاسخ‌های خود را ارائه دادند که در نه مقوله در جدول شماره (۳) اشاره گردیده است. در ادامه به تشریح نظرات مصاحبه‌شوندگان پرداخته شده است.

دلایل، ضرورت و چگونگی ارزشیابی از درس...

جدول ۳: چگونگی انجام ارزشیابی از درس در دانشگاه‌های ایران

کد مقوله	مقوله	زیر مقوله			
۱	خود ارزشیابی				
			۲	دانشجویان کلاس	
			۳	دانش‌آموختگان	
۴	همکاران	همکاران داخلی و خارجی			
		متخصصان رشته یا درس			
		ناظران آموزش‌دیده			
		بازنشستگان دانشگاه‌ها، رشته و درس			
۵	ذی‌نفعان خارجی دانشگاه	صنایع (کارفرمایان)			
		سازمان‌های انتفاعی و غیرانتفاعی			
۶	کارپوشه درس				
			۷	مجلات دانشجویی	
			۸	کمیت ارزشیابی و نظارت درس در دانشگاه	
					۹

۱- خود ارزشیابی: خود ارزشیابی استادان می‌تواند به عنوانی شکلی از ارزشیابی از درس مورد استفاده قرار بگیرد. خودارزشیابی یک روش راحت، آسان و ارزان برای استادان است که می‌توانند درس را مورد ارزشیابی قرار دهند و یک روش مفید برای بهبود آموزش و درس می‌باشد. خودارزشیابی می‌تواند پلی بین درک یادگیری و تجربه باشد و اغلب به استادان بینش می‌دهد که چه چیزی از ارائه عناصر برنامه درسی آن‌ها اشتباه بوده است و اینکه برنامه درسی مناسب برای دانشجویان چگونه است. در این راستا مشارکت‌کننده ۱۳ اظهار داشت:

«یکی از نکاتی مهمی که در خودارزشیابی مطرح است این است که استادان مجدداً عناصر برنامه درسی درس را مورد بررسی قرار می‌دهند. این بررسی باعث می‌شود که استادان آگاه شوند برنامه درسی که تدوین کرده‌اند آیا با نیازهای دانشجویان و بازار کار آن‌ها متناسب می‌باشد؟ آیا به اهداف خود دست پیدا کرده‌اند و به چه میزان؟ یا اینکه روش تدریس و فعالیت‌های آموزشی تا چه میزان اثربخش بوده‌اند؟ با انجام خودارزشیابی، ابهامات را رفع نماید و با نگرشی جامع به تمام زوایای درس به استاد کمک خواهد کرد تا شناخت دقیق‌تری از نقاط ضعف و قوت خود داشته باشد.»

خودارزشیابی منجر به یادگیری عمیق و تأمل در فعالیت‌های تدریس و افزایش سطح یادگیری می‌شود. مصاحبه‌شونده ۱۴ اظهار داشت:

«قطعاً وقتی خودم را ارزشیابی می‌کنم؛ نگاه به لیست نمرات می‌کنم، نگاه به روند کارم می‌کنم، نگاه به بازخوردهایی که از طرف دانشجویان در طول ترم در تک‌تک جلسات، لحظه به لحظه به طور غیرکلامی گرفتم و این خیلی برای من مهم است و تمرکز زیادی روی چنین بازخوردهایی دارم و با توجه به سرعت بسیار بالای رشد علم، حجم عظیم و بزرگ دانش و اطلاعات، تغییر روش‌ها و تنوع آن‌ها، کمبود وقت استادان می‌تواند از خودارزشیابی جهت ارزشیابی عناصر برنامه درسی واحد درسی استفاده کرد».

۲- دانشجویان کلاس: دانشجویانی که یک درس را انتخاب و ثبت‌نام می‌کنند متداول-ترین کسانی هستند که درس را ارزشیابی می‌کنند و ارزشیابی آن‌ها بسیار مهم است؛ زیرا دانشجویان در روزهای خوب و بد، استادان را در حال عمل می‌بینند. از جمله دلایل استفاده زیاد، در دسترس بودن دانشجویان، ارزان و آسان بودن می‌باشد. در همین راستا مصاحبه‌شونده کد ۱۲ بیان داشت:

«هر استاد دانشگاه برای آنکه درس خود را مورد ارزشیابی قرار دهد از دانشجویان فعلی خود می‌تواند استفاده کند، چراکه می‌تواند بهتر و راحت‌تر به هدف خود دست پیدا کند. همچنین دانشجویان فعلی کلاس اصلی‌ترین منبع برای ارزشیابی از درس در زمینه عملکرد استادان در درس مربوطه می‌باشد. دانشجویان کنونی می‌توانند در مورد نقاط ضعف دروس نظر ارائه دهند و نقاطی را که نیاز به بازنگری دارند را به اطلاع استادان برسانند. این فضا را برای دانشجویان به وجود آورده و در این موارد باید نمراتی را برای آن‌ها در نظر گرفت».

همچنین مصاحبه‌شونده کد ۱۹ عنوان داشت:

«استادان باید با دانشجویهای خود در تعامل باشند و می‌توانند با دانشجویان رابطه بسیار خوبی داشته باشند به قول معروف راحت باشند. از دانشجویی یا دانشجویانی بخواهد که حرف‌های عادی که دانشجویان خارج یا داخل کلاس در مورد درس صحبت می‌کنند گزارش دهد. دانشجویان فعلی چون بیشترین تجربه را با استادان خود دارند آن‌ها می‌توانند با بازخورد خود به بهبود عناصر برنامه درسی کمک کنند و دایره‌های دقیقی داشته باشد».

البته باید اشاره کرد دانشجویان فعلی دانشگاه‌ها می‌توانند به‌صورت تشکیل کمیته چند نفره از یک یا چند رشته دروس را مورد ارزشیابی قرار دهند. در این ارتباط مصاحبه‌شونده کد ۸ بیان داشت:

«در هنگام ارزشیابی از درس جهت اثربخشی برنامه درسی، نخست در اوایل ترم از تمامی دانشجویان می‌خواهم که از بین خوشان چهار تا ۵ نفر را در کلاس انتخاب کنند و نقدها و ارزشیابی‌ها را جمع‌آوری و بعد از ۴ تا پنج جلسه در یک فضای خاص با هم صحبت خواهیم کرد یا اینکه از دانشجویان می‌خواهم در دو گروه تقسیم شده و از هر گروه یک نفر به‌عنوان نماینده گروه انتخاب و در ارتباط با عناصر برنامه درسی درس سؤالات را پرسیده و پاسخ آن‌ها را ضبط و رونویسی و سپس آن‌ها را تحلیل کند یا اینکه پاسخ‌های آن‌ها را بدون تحلیل تحویل دهد».

۳- دانش‌آموختگان: ۷۵ درصد از پاسخگویان بر این مقوله تأکید داشتند. مصاحبه‌شونده شماره ۶ بیان نمود:

«دانش‌آموختگان از جمله گروه مغفولی هستند که ارزشیابی از آن‌ها می‌تواند تأثیر بسزایی داشته باشند. به‌طوری که دانشجویانی که در حال تحصیل هستند وقتی به مرحله ارزشیابی می‌رسند ناخودآگاه ذهن آن‌ها دچار احساسی می‌شود اگر بخواهد واقعیت را بیان کند ممکن است بیان این واقعیات برای او پس از مدتی گران تمام شود. این کار تا حالا انجام نشده ولی اگر بیاییم و از فارغ‌التحصیلان بخواهیم که بازخورد ارائه دهند نتایج مثبتی

دلایل، ضرورت و چگونگی ارزشیابی از درس...

خواهیم گرفت؛ چراکه؛ نخست این که درس خوانده‌اند؛ ثانیاً چون از خیلی از مسائل فارغ شدند قطعاً راحت تر و بدون از ترس و دلهره می‌توانند نظر بدهند».

همچنین مشارکت‌کننده کد ۷ اظهار داشت:

«ارزشیابی از درس از دانشجویان سابق می‌تواند مفید و کاربردی باشد؛ چراکه این نوع ارزشیابی‌ها می‌توانند منجر شود که برخی از محتوای که برای دانشجویان قبلی کاربردی نبودند را تغییر دهند یا مثلاً اگر استادان با فارغ‌التحصیلان رشته خود در ارتباط باشند آن‌ها می‌توان در مورد دروس نظر دهند. آیا واقعاً این دروس مفید بوده یا خیر؟ در مورد چگونگی محتوا و ارائه آن در کلاس درس نظر دهند. نقاط ضعف و قوت درس چه بوده‌اند؟ همکاران می‌توانند برای تکمیل حلقه ارزشیابی از درس که هر ساله تدریس می‌کنند از دانشجویان قبلی خود استفاده کنند».

۴- همکاران: گروه دیگری که می‌توانند ارزشیابی از درس را انجام دهند همکاران هستند.

منظور از همکاران، کسانی هستند که هم خارج از دانشگاه و هم داخل دانشگاه می‌باشند. لذا همکاران شامل همکاران داخلی، همکاران خارج از دانشکده یا دانشگاه، متخصصان ناظران و بازنستگان می‌باشند.

الف) همکاران داخلی و خارجی: تعداد ۱۸ نفر از مصاحبه‌شوندگان (۹۰ درصد) صریحاً

به این شاخص اشاره و بر آن تأکید داشتند. مصاحبه‌شونده کد ۹ بیان داشت:

«در دانشگاه، تا حالا مشاهده نکردم همکاران من، ارزشیابی از درس را انجام دهند. البته ما پیپر اسمنت (Peer Evaluation) یا ارزشیابی همکار را در دنیا داریم اما در کشور ما هنوز رواج پیدا نکرده است. به نظر من خیلی خوب بود اگر ساز و کاری که همکاران همدیگر را نقد می‌کردند، وجود داشت. به طور مثال، فضایی یا جلسه-ای فراهم می‌کردند تا با هم می‌نشستیم و دغدغه‌های همدیگر را از عناصر برنامه درسی دروس می‌گفتیم و در این موارد ترس و واهمهای نداشتیم که مشکلات و عیوب خود را بگوییم یا ارائه دهند. همکاران بتوانند حداقل طرح درس ترم اینجانب را مطالعه نمایند و اهداف و منابع را مورد ارزشیابی قرار دهند و نظرات و دیدگاه‌هایشان را ارائه دهند. این چالش برای من و همکاران ارزشیابی کننده وجود دارد».

همچنین پاسخ‌دهنده کد ۲ اظهار داشت:

«از ارزشیابی همکاران می‌توانیم به این دلیل استفاده کنیم که به نظر می‌رسد برخی از دانشجویان به دلایلی از جمله تعصب و غرض شخصی دیدگاه‌هایی را ارائه دهند که ممکن است سودمند و کاربردی نباشد. ارزشیابی همکار می‌تواند جهت تسهیل ارزشیابی دانشکده‌ها و بهبود مستمر برنامه درسی استفاده شود. به طور مثال نتایج بدست آمده دانشجویان را بررسی کنند؛ چراکه بررسی سوابق و نتایج دانشجویان در یک درس می‌تواند به‌عنوان یکی از راه‌های مفید ارزشیابی درس استفاده کرد. ارزشیابی‌کنندگان می‌توانند از بررسی نمرات پایان ترم، پاسخ به تکالیف، نمرات درون کلاسی، فعال بودن و مشارکت در کلاس درس به‌عنوان شاخص‌های ارزشیابی سوابق تحصیلی دانشجویان در یک درس استفاده کنند».

ب) متخصصان رشته یا درس: در این راستا به‌زعم مصاحبه‌شونده کد ۱۴:

«در تدوین عناصر برنامه درسی درس باید نظر متخصصان را جلب کرد؛ چراکه آن‌ها می‌توانند در مورد میزان تطابق اهداف یا محتوایی که برای دانشجویان تدوین گردیده با نیازهای بازار کار، دانشجویان و جامعه نظر دهند. متخصصان می‌توانند استادان را در جهت آگاهی آنان از برنامه درسی و یادگیری دانشجویان، ایجاد نگرش مثبت نسبت به برنامه درسی، جلوگیری از انحراف برنامه درسی، ایجاد تعادل با دانشجویان و قضاوت در مورد تولید عناصر برنامه درسی باکیفیت یاری نمایند و مشارکت آن‌ها در ارزشیابی از درس منجر به بهبود و افزایش کیفیت عناصر

برنامه درسی درس خواهد شد. همچنین متخصصان می‌توانند با بررسی و مشاهده کلاس درس به صورت حضوری و آنلاین نظرات خود را در مورد درس ارائه نمایند».

ج) ناظران آموزش دیده: ناظران آموزش دیده یک روش مؤثر برای بهبود اثربخشی عناصر

برنامه درسی درس است. در این راستا مصاحبه‌شونده کد ۴ اظهار داشت:

«ناظران علاوه بر ارزشیابی از درس، می‌توانند با مشورت و هماهنگی استادان درک بهتری از برنامه درسی تدوین شده برای دانشجویان خود داشته باشند و همچنین اگر در مواردی اشکالاتی وجود داشت آن را برطرف و کیفیت برنامه درسی را ارتقاء و منجر به افزایش توانمندی استاد در درس و تدریس و دانشگاه شود».

علاوه بر این، بنا بر اظهارات پاسخگوی کد ۱:

«به نظر من کسی که می‌خواهد یک درس را ارزشیابی کند نخست باید از نظر رتبه علمی بالایی برخوردار باشد؛ ثانیاً ناظران دانشگاه سطح بالا و برتر کشور باشند. البته اسمشو باید بزاریم بازدید و بازرسی. به دانشگاه‌ها بروند و فاکتورهای مختلفی مثل بازخورد دانشجویان، پرونده دانشجویان و استادان، ارزشیابی استادان از دانشجویان، ریزنمرات و ... مورد بررسی قرار دهند. مثلاً من بعضی وقت‌ها توی تیم نظارت بودم و بررسی می‌کردیم و دیدیم که استاد نمرات بسیار پایینی از ارزشیابی دانشجویان گرفته است. بررسی کردیم که چرا استاد نمرات بسیار پایینی گرفته است؟ دانشجویها اینقدر ناراضی بودند؟ سپس بررسی می‌کردیم آیا در ترم بعد برای همان استاد، همان درس را گذاشتند یا خیر؟. وقتی ارزشیابی پایین آید قطعاً باید به استاد دیگری جایگزین بشود».

د) بازنشستگان دانشگاه‌ها، رشته و درس: بازنشستگان از جمله کسانی هستند که

می‌توانند در ارتباط با عناصر برنامه درس ارزشیابی از درس اظهار نظر و پیشنهاد دهند. در همین راستا، مشارکت‌کننده کد ۱۸ اظهار داشت:

«بازنشستگان از جمله کسانی هستند که دارای اطلاعات غنی، پربار و گران‌قیمتی هستند که در طی چندین سال تجربه تدریس و چشیدن روزهای سرد و گرم کلاس و دانشگاه کسب کردند. ما نمی‌توانیم به راحتی و آسانی از کنار این اطلاعات کمیاب و نادر بگذریم و توجه نداشته باشیم. بنابراین افراد بازنشسته می‌توانند از بهترین ارزشیابی‌کنندگان از درس باشند؛ چراکه آن‌ها اطلاعاتی دارند که یک استاد جدیدالاستخدام و کم‌تجربه ندارد. لازم است که با ارزشیابی عناصر برنامه درسی درس و تشخیص نقاط ضعف و قوت آن درس، اطلاعات را در اختیار استاد قرار دهند».

۵- ذی نفعان خارجی دانشگاه: ذی نفعان خارجی کسانی هستند که در محیط داخلی

دانشگاه نیستند و بر دانشگاه اثرگذار خواهند بود. نقش و اهمیت آنان به عنوان کسانی که قدرت و پتانسیل تأثیرگذاری را بر دانشگاه دارند روشن است. در ادامه به نقش هر یک از آنان در ارزشیابی از درس پرداخته شده است:

الف) صنایع (کارفرمایان): از دیگر ارزشیابی‌کنندگان که می‌توانند درس را ارزشیابی

نمایند کارفرمایان و صنایع و سازمان‌ها هستند. از آنجایی که دانشجو جهت اشتغال و کسب درآمد در فضای کار حضور پیدا می‌کند کارفرمایان و مدیران آنان می‌توانند جهت ارتقای کیفیت درس نظرات خود را ارائه دهند. به زعم مصاحبه‌شونده کد ۵:

«کارفرمایان می‌توانند در مورد درس و برنامه درسی نظر ارائه دهند اما ساز و کار آن هنوز تعریف نشده است. به طور مثال من درسی را آموزش می‌دهم که بچه‌ها یاد بگیرند که تولید محتوا کنند. آن کارفرما یا شرکتی که فرد

دلایل، ضرورت و چگونگی ارزشیابی از درس...

قرار است در آن استخدام شود قطعاً ذی صلاح خواهد بود که با توجه به برونداد یا محصولات که از اینجا یا هر دانشگاه دیگری فارغ‌التحصیل می‌شود می‌تواند به ما بازخورد دهد که شما کارتون این نقص‌ها درونش هست، چرا؟ چون بروندادتون حکایت از این دارد».

ب) سازمان‌های انتفاعی و غیرانتفاعی: مشارکت‌کننده شماره ۱۵ بیان داشت:

«سازمان‌ها از جمله گروه‌هایی می‌باشند که می‌توانند در مورد برنامه درسی درس اظهارنظر کنند. به طور مثال، آموزش و پرورش برای برخی از رشته‌ها مانند علوم تربیتی، روانشناسی، تربیت‌بدنی، فیزیک، ریاضی می‌تواند اظهارنظر کنند و در مورد عناصر برنامه درسی دروس این رشته‌ها بازخوردهایی را ارائه دهند. این باعث می‌شود که آنچه که برای وزاتخانه آموزش و پرورش مفید و کاربردی است توسط دانشگاه آموزش داده شود».

پاسخ‌دهنده شماره ۸ اظهار داشت:

«سازمان‌های انتفاعی و غیرانتفاعی می‌توانند به دانشکده یا دانشگاه بازخورد دهند که آقای X و خانم Y، برنامه درسی که شما اجرا می‌کنید یا سرفصل دروسی را که شما به دانشجویان تدریس می‌کنید فارغ‌التحصیلانی تربیت می‌شود که متأسفانه قادر به پاسخگویی به هیچ کدوم از نیازهای ما نیستند. از سازمان‌های انتفاعی و غیرانتفاعی سؤال پرسیده خواهد شد چرا؟ چه کسانی و با صلاحیت‌هایی می‌خواهید؟ آن‌ها می‌توانند به ما بازخورد بدهند و ما می‌توانیم بازخوردهای آنان را به‌عنوان اصلی‌ترین بازخوردهای ذی‌نفعان در عناصر برنامه درسی دخیل دهیم».

۶- کارپوشه درس: مجموعه‌ای منسجم از مستندات می‌باشد که دربرگیرنده نمونه کارهای انجام شده و تفسیرهای انتقادی بر آن‌هاست. نمونه کارها مجموعه‌ای از مطالب ساخته شده توسط اعضای هیئت‌علمی برای مستند کردن آنچه که می‌آموزند، چگونه آموزش می‌دهند و چرا آنان درسی را با روشی خاص تدریس می‌کنند، می‌باشد. ۶۰ درصد مصاحبه‌شونده‌ها، روش کارپوشه درس را یه عنوان یکی از روش‌های ارزشیابی از درس اشاره کرد. از جمله مشارکت‌کننده کد ۱۳ بیان داشت:

«نمونه کارهای استادان ابزاری قدرتمندی برای ارزشیابی دانش، توانایی، فعالیت و مهارت‌های استادان و دانشجویان و استفاده در بهبود برنامه درسی درس است. بهتر است سالانه یا در پایان هر ترم، نمونه کارهای همکاران را مورد بررسی قرار دهند و در قبال کارهای آنان، امتیاز ویژه‌ای قائل شوند. علاوه بر این، استادان و دانشجویان را در فرایند یادگیری فعال‌تر و به یادگیری مادام‌العمر آنان کمک و توانایی خلاقیت و علاقه آن‌ها را افزایش خواهد داد. به طور کلی، هرگاه بخواهیم درباره‌ی مزه‌ی غذایی بررسی کنیم باید نظرات کسانی را مورد توجه قرار دهیم که از آن غذا استفاده کرده‌اند».

مصاحبه‌شونده شماره ۱۲ عنوان کرد:

«یکی از مزیت‌های بررسی نمونه کارها این است که اعضای هیئت‌علمی را ترغیب می‌کند که حداقل در مورد برنامه درسی که برای دانشجو تدوین کردند تأمل کنند و این منجر به بهبود عناصر برنامه درسی، پیشرفت استادان و افزایش علاقه آن‌ها خواهد شد و همچنین اگر به‌صورت منظم در زمان‌های مشخص صورت گیرد می‌توانیم شاهد پیشرفت همکاران در زمینه بهبود برنامه درسی باشیم. علاوه بر این، استادان درک می‌کنند در برنامه درسی درس خود چه اتفاقی رخ خواهد داد و به آن‌ها کمک می‌کنند تا در مورد نارسایی‌ها، نقایص و موفقیت‌های خودشان تصمیم بگیرند».

۷- مجلات دانشجویی: مجلات دانشجویی می‌تواند در قالب سیاهه‌ها، خاطرات دانشجویی و مجلات انعکاس‌دهنده و ارائه مقاله کوتاه باشد. استفاده از مجلات به‌عنوان منبعی برای ارزیابی درس، داده‌های غنی به‌خصوص در مورد یک محیط پیچیده و در حال تغییر ارائه می‌دهد. اطلاعات ارائه شده می‌توانند یک چشم‌انداز طولی را ارائه دهند و بینشی از پیشرفت درک دانشجویان در طی یک ترم زمانی طولانی ارائه دهند. ۱۲ نفر از پاسخگویان به این ابزار اشاره داشتند. در همین راستا بنابر گفته پاسخگوی شماره ۱۹:

«استفاده از مجلات دانشجویی برای ارزشیابی درس در مورد زمان گذراندن کلاس درس، صحبت کردن استادان، حجم کار دانشجویی و چگونگی تغییر کلاس، چگونگی مشارکت دادن دانشجویان می‌تواند بسیار مفید می‌باشد. یک مجله دانشجویی می‌تواند ابزاری با ارزش برای جمع‌آوری بازخورد و بهبود درس برای استادان جدید الاستخدام و استادان مجرب و نمونه باشد. استفاده از مطالب نظری و عملی، ارائه خاطرات دانشجویان از درس در مجلات، می‌تواند ضمن تحریک تفکر انتقادی استادان، به تأمل در تدوین برنامه درسی درس و توسعه حرفه‌ای درس کمک نماید».

علاوه بر این پاسخگوی کد ۱۴ اظهار داشت:

«ارائه مقاله کوتاه و خاطرات در مجلات یکی از تکنیک‌هایی است که ضمن ارزشیابی از درس، می‌تواند اطلاعاتی را در اختیار استادان قرار دهد که در شکل‌گیری عناصر برنامه درسی درس و رفتار استادان، باورهای انگیزشی مثبت و عزت‌نفس استادان، ارائه اطلاعات باکیفیت در مورد چگونگی یادگیری دانشجویان، پر کردن شکاف موجود در برنامه درسی درس و ارتباط و تعامل با دانشجویان مؤثر باشد. استفاده از مقاله کوتاه برای کلاس‌های با تعداد زیاد و تعداد کم استفاده شود. مثلاً اگر تعداد دانشجویان زیاد باشند به‌صورت گروهی می‌خواهیم که مقاله ارائه دهند و در صورتی که تعداد آن‌ها کم باشد به همان یک مقاله بسنده می‌کنیم و همچنین می‌توانیم علاوه بر این، بعد از چند جلسه از دانشجویان بخواهیم که در مورد سؤالاتی که در مورد ارزشیابی از درس به آن‌ها داده شده است به‌صورت گروهی پاسخ دهند و یک نفر از آنان، پاسخ‌ها را به‌صورت مقاله ارائه دهد».

۸- کمیته ارزشیابی و نظارت درس در دانشگاه: مشارکت‌کننده کد ۱۷ اظهار داشت:

«اگر کمیته ارزشیابی از درس در دانشگاه تشکیل شود، بهتر می‌تواند یک درس را ارزشیابی کنند. کمیته باید از تعدادی افراد تشکیل شود که از رتبه علمی بالایی برخوردار باشند، یعنی کسانی که می‌خواهند در جایگاه ارزشیابی قرار بگیرند باید از دارای درجه استادی و بالاتر باشند و توانایی انجام این کار را داشته باشند. البته می‌تواند تعدادی از اعضای آن از یک دانشگاه سطح بالاتری باشد ولی سطح پایین‌تر نمی‌تواند باشد».

۹- والدین: امروزه در نظام جهانی، مشارکت افراد ذی‌نفع به‌ویژه والدین یکی از عوامل مهم شناخته‌شده گردیده است. به طور کلی، هیچ‌گونه فرمول مشخصی برای مشارکت والدین وجود ندارد و می‌توانند در بسیاری از زمینه‌ها در حوزه تعلیم و تربیت مشارکت داشته باشند. ۵۰ درصد از مشارکت‌کنندگان پژوهش بر این ابزار تأکید داشتند. در این رابطه مصاحبه‌شونده کد ۱۰ عنوان کرد:

«من به‌عنوان استاد دانشگاه اعتقاد دارم که باید از نظرات اولیاء دانشجویان جهت بررسی عناصر برنامه درسی تدوین شده برای دانشجویان بهره گرفت و پیشنهادات و نظرات آن‌ها را کاربردی کرد. به طور مثال می‌توانیم نظرات آن‌ها را نسبت به اهدافی درسی که می‌خواهیم تدوین کنیم بشنویم و آن‌ها را تا حد امکان اجرایی نماییم».

دلایل، ضرورت و چگونگی ارزشیابی از درس...

سؤال چهارم: ارزشیابی عناصر برنامه درسی دروس دانشگاهی با چه روش‌هایی باید انجام شود؟

از نظر مصاحبه‌شوندگان ابزارهای متعددی جهت ارزشیابی از درس وجود دارد که باید متناسب با شرایط درس در نظر گرفته شود. به عبارتی دیگر باید استاد امکان اجرای ابزار ارزشیابی را بررسی کند سپس متناسب با درس، ابزاری را انتخاب کند. مهم‌ترین ابزارهای ارزشیابی از درس از منظر مصاحبه‌شوندگان در نه مقوله در جدول شماره (۴) ارائه شده است. ادامه به تبیین و تشریح نظرات مصاحبه‌شوندگان پرداخته شده است.

جدول ۴: روش‌های انجام ارزشیابی از درس در دانشگاه‌های ایران

ردیف	مقوله	زیرمقوله
۱	مشاهده	
۲	ضبط کردن	فیلم
		صدا
۳	کتبی	
۴	رایانه‌ای	پرسشنامه
		نظرسنجی
۵	مصاحبه	فردی
		گروهی
۶	استفاده از ابزارهای خلاقانه	نقاشی
		تصاویر
۷	تشکیل کارگاه	
۸	استفاده از فضای مجازی	

۱- **مشاهده:** یکی از ابزارهای ارزشیابی از درس، مشاهده است. مشاهده یعنی دیدن دقیق، هدفمند و مطابق با آنچه که هر رویداد اتفاق می‌افتد. سنجش مشاهده‌ای، نقش راهنما، تسهیل کننده و یاری کننده را در فرایند یاددهی - یادگیری ایفا می‌کند. ۱۸ نفر از مصاحبه‌شوندگان (۹۰ درصد) صریحاً به این ابزار اشاره و بر آن تأکید داشتند. در همین راستا مصاحبه‌شونده کد ۱ اظهار نمود:

«یکی از روش‌هایی که برای ارزشیابی از درس می‌توان استفاده کرد مشاهده است. استادان می‌توانند با مشاهده محور گفتگوی دانشجویان بر روی کلاس، رفتار و نمایش دانشجویان درک کنند که برنامه درسی آن‌ها چقدر تأثیرگذار بوده است. علاوه بر این، در زمان تدریس یک مطلب درس یا انجام یک آزمایش، استادان می‌توانند با مشاهده زبان بدن دانشجویان و جهت‌گیری بدن آنان نسبت به محتوای ارائه شده در هنگام انجام آزمایش و

سخنرانی، درس را مورد ارزشیابی قرار دهند که محتوا یا سایر عناصر برنامه درسی چه میزان مفید و تأثیرگذار بوده است.»

همچنین بنابر اظهارات مشارکت‌کننده شماره ۵:

«هیئت ارزشیابی یا کسانی که می‌خواهند درس را ارزشیابی کنند می‌توانند در کلاس درس، فضای برگزاری کلاس درس، فعالیت‌های استادان و دانشجویان را مورد بررسی و مشاهده قرار دهند، یا با حضور در صنایع، بروندهای دانشگاه را مورد مشاهده قرار دهند.»

۲- ضبط کردن: روش دیگری که از نظر مصاحبه‌شوندگان می‌توان برای ارزشیابی از درس مورد استفاده قرار داد ضبط کردن است. ضبط کردن می‌تواند به دو صورت فیلم و صدا صورت گیرد که در ادامه به شرح آن‌ها پرداخته شده است:

الف) ضبط کردن به صورت فیلم: در همین رابطه پاسخگوی کد ۳ اظهار داشت:

«استادان می‌توانند جهت ارزشیابی از درس خود، از فعالیت‌های آموزش خود در کلاس درس فیلم تهیه کنند و بعد از اتمام هر جلسه درس، فیلم را مورد ارزشیابی قرار دهند و نقاط قوت و ضعف خودشان را شناسایی کنند یا به گونه‌ای دیگر، هیئت نظارت و ارزشیابی می‌توانند از چند جلسه تدریس و فعالیت‌های استادان در کلاس درس فیلم آماده کنند و عناصر برنامه درسی تدوین شده را مورد نقد و ارزشیابی قرار دهند.»

ب) ضبط کردن صدا: ضبط کردن صدا یکی دیگر از روش‌های ارزشیابی از درس بوده که استادان می‌توانند استفاده کنند. در همین راستا، مصاحبه‌شونده کد ۷ ابراز کرد:

«خودم و دیگر همکاران برای اینکه خودارزشیابی از عناصر برنامه درسی به‌ویژه ارائه درس، محتوا و روش‌های ارائه را انجام دهیم می‌توانیم صدای خودمان را ضبط کنیم. بعد از اتمام جلسه کلاس درس صدای ضبط شده را مورد بررسی قرار دهیم و عناصر برنامه درسی که نیاز به بهبود و تقویت دارند مورد توجه قرار دهیم. این عمل باعث می‌شود علاوه بر رفع و بهبود نقاط ضعف در درس، نقاط قوت تقویت شود.»

۳- کتبی: ارزشیابی‌های کتبی یکی از ابزارهای ارزشیابی در بین دانشگاه‌ها است. فعالیت‌های بازخورد که در طول ترم انجام می‌شود کتبی هستند و عموماً به صورت غیررسمی با سؤالات کیفی است. این ابزار توسط ۱۷ نفر از افراد شرکت‌کننده‌ها (۸۵ درصد) در پژوهش مورد تأکید قرار گرفت. مصاحبه‌شونده کد ۱۱ اظهار داشت:

«خودم و همکاران معمولاً برای ارزشیابی از درس از دانشجویان درخواست می‌کنیم تا نظرات و پیشنهادات خود را در مورد درس بدون اینکه مشخصات خود را بنویسند ارائه دهند و در عناصری مانند محتوا، تکالیف و روش تدریس که نیاز بازنگری دارند را بهبود دهند. علاوه بر این با بررسی یادداشت‌های دانشجویان می‌توان به ارزشیابی از درس پرداخت.»

علاوه بر این که ارزشیابی کتبی در حضور استاد انجام می‌شود می‌تواند به صورت پستی صورت بگیرد. بدین گونه که مصاحبه‌شونده کد ۶ اظهار داشت:

«این ابزار برای آشنایی دانشجویان در سطح شخصی، مکالمه فردی و مداوم از طرف دانشجویان و نظارت بر پیشرفت یادگیری دانشجویان در یادگیری محتوای درس می‌باشد. ارسال بازخورد از طریق نامه می‌تواند به استادان کمک زیادی کند؛ چراکه از طریق نامه کوتاه می‌توان شاهد جزئیات ریز عناصر برنامه درسی دروس باشیم. ضمناً دانشجویان می‌توانند در مورد تجربیات شناختی و عاطفی خود در کلاس درس استادان بنویسند و ارسال کنند.»

دلایل، ضرورت و چگونگی ارزشیابی از درس...

۴- رایانه‌ای: یکی از متداول‌ترین و پرکاربردترین ابزارهای ارزشیابی درس در بین اکثریت دانشگاه‌های ما، ارزشیابی با استفاده از رایانه (ارزشیابی الکترونیکی) می‌باشد که در یک یا دو هفته قبل از اتمام ترم اجرا می‌شود. ۷۵ درصد از مصاحبه‌شوندگان بر این مؤلفه تأکید داشتند. به‌زعم مشارکت‌کننده شماره ۱۰:

«دانشگاه‌ها می‌توانند از روش آنلاین که برای دانشجویان آسان‌تر و ارزان‌تر می‌باشد جهت ارائه بازخورد استفاده کنند. این نوع ارزشیابی می‌تواند توسط خود استاد طراحی شود چراکه از کم و کیف درس با خبر است و می‌تواند ابزاری به‌صورت استاندارد طراحی کند اگرچه این نوع ارزشیابی می‌تواند به‌صورت استاندارد ملی طراحی و در اختیار تمامی دانشجویان دانشگاه‌های کشور قرار گیرد. علاوه بر این می‌توان از ارزشیابی‌های دانشگاه‌های کشورهای دیگر با رعایت و اصلاح مواردی که با فرهنگ جامعه همخوان نیستند استفاده کرد».

۵- مصاحبه فردی و گروهی: مصاحبه از ابزارهای بازخورد دانشجویان از درس به استادان و دانشکده و دانشگاه می‌باشد. مصاحبه‌شونده شماره ۷ اظهار داشت:

«مصاحبه با دانشجویان، این مزیت را دارد که جزئی‌ترین نکات را می‌توان با مصاحبه فردی و گروهی بدست آورد و تجربیات افراد مختلف از مشارکت یا مصاحبه درک شوند و به شما امکان می‌دهد تا بازتاب‌های گسترده‌ای و یافته‌های جالبی را کشف کنید. به طور مثال، استادان می‌توانند دانشجویانی که در کلاس درس فعال‌تر و مشارکت بیشتری در انجام فعالیت‌ها دارند از آنان دعوت کنند که به اتفاق بیایند و در مورد درس با آن‌ها بحث و گفتگو نمایند و عناصر برنامه درسی مانند اهداف، محتوا و روش تدریسی که برای درس تدوین کردند از نظر آنان چگونه ارزشیابی می‌شود؟».

همچنین بنا بر اظهارات پاسخگوی شماره ۹:

«استادان می‌توانند از دانشجویانی که می‌خواهند در ارتباط با عناصر برنامه درسی یک درس گفتگو کنند خواهد به‌صورت دایره‌ای شکل نشسته و با صحبت کنند. به طور مثال وقتی می‌خواهم از درس خودم ارزشیابی نمایم از دانشجویانم می‌خواهم به‌صورت گروهی یا میزگردی بنشینند و یک نفر به‌عنوان دبیر یا رئیس جلسه، کنترل جلسه را بر عهده گرفته تا دانشجویان بتوانند نظرات خود را پیرامون عناصر برنامه درسی درس ارائه دهند و در پایان نقاط قوت و ضعف درس را اعلام نمایند».

۶- استفاده از ابزارهای خلاقانه (نقاشی و تصاویر): نقاشی و تصاویر می‌توانند معانی و پیام‌های مشترکی را منتقل کنند که به آن‌ها اجازه می‌دهد تا به‌عنوان متن تفسیر شوند و به‌عنوان نوعی ارتباط مورد تجزیه و تحلیل قرار بگیرند. در این راستا پاسخگوی کد ۱۳ عنوان کرد: «یکی از روش‌های ارزشیابی که می‌تواند برای ارزشیابی از درس مورد استفاده قرار بگیرد بهره گرفتن از ابزارهای خلاقانه‌ای مانند نقاشی، عکس و تصویر است. استفاده از این روش‌ها می‌تواند در رشته‌های هنری بیشتر مورد استفاده قرار بگیرد و استادان به جای اینکه دانشجویان چیزی را مورد ارزشیابی قرار دهند از این روش‌ها استفاده کنند و همچنین یک روش عالی بصری برای درک نظرات و تجربیات دانشجویان مختلف در مورد یک درس است. روش‌های خلاقانه می‌توانند بسیار جذاب باشند و زمینه‌ساز بحث شوند».

۷- تشکیل کارگاه: این یک روش عالی و تعاملی برای درک نظرات افراد و تجارب مختلف یک درس است. همچنین ابزاری مفید برای فراهم آوردن فرصت به شرکت‌کنندگان در

چالش برنامه‌های تعیین‌شده توسط استاد درس مانند افزایش موضوعات جدید و یا پرسیدن سؤال مجدد است. شرکت‌کننده کد ۱۴ عنوان کرد:

«تشکیل کارگاه در ارتباط با درس یا با عنوان بررسی برنامه درسی می‌تواند برای استادان و دانشجویان مفید و ارزنده باشد. با تشکیل کارگاه و دعوت از استادان و دانشجویان رشته و درس، استادان توضیحات خود را در مورد عناصر برنامه درسی درس ارائه و سپس همکاران و دانشجویان و حتی کارفرمایان می‌توانند نظرات خود را پیشنهاد و عناصر برنامه درسی را مورد نقد قرار دهند. به نظرم می‌توانیم از استادان و دانشجویان رشته مربوطه از دانشگاه‌های دیگر دعوت به عمل آوریم و از آن‌ها نظرخواهی به عمل آید.»

۸- استفاده از فضای مجازی: وبلاگ‌نویسی و تشکیل کانال‌ها و گروه‌ها در برنامه‌های پیام‌رسان موبایلی یکی دیگر از روش‌هایی است که پاسخگویان به آن اشاره داشتند. در این زمینه مصاحبه‌شونده شماره ۱۷ بیان داشت:

«به نظر من استادان باید در ارزشیابی از درس از دانشجویان بخواهند تا وبلاگی، کانالی یا گروهی را تحت عنوان ارزشیابی از درس موردنظر با همکاری همه دانشجویان بسازند. سپس هر یک از دانشجویان بخواهند تا نظرات و پیشنهادات خود را بدون مشخصات خود در سایت یا گروه درج کنند. این می‌تواند به استادان کمک کند تا نقاط ضعف خود را در درس تشخیص دهند. علاوه بر این، برخی مواقع مطالبی را که تدریس می‌کنم در وبلاگ یا گروه یا کانال می‌گذارم و از دانشجویان می‌خواهم در ارتباط با آن نظر ارائه دهند. به نظرم این کار بسیار مفید است و دانشجویان خود را با اسم مستعار معرفی کرده و نظرات مفیدی را بیان می‌کنند حتی در کانال که می‌گذارم از دانشجویان سایر دانشگاه‌ها نظرانی را دریافت می‌کنم.»

نتیجه‌گیری

در راستای تحقق هدف پژوهش بررسی دلایل و چگونگی ضرورت ارزشیابی درس و موانع آن در دانشگاه‌های ایران، ابتدا داده‌های مورد نیاز جمع‌آوری و سپس با استفاده از تجزیه و تحلیل مقوله‌ای که با روش تحقیق و سؤالات پژوهش و ... هماهنگی دارد دسته‌بندی و تحلیل گردیدند. نتایج سؤال اول پژوهش نشان داد از منظر برخی از مصاحبه‌شوندگان ارزشیابی درس به دلایلی مانند تعامل با دانشجویان و پاسخگویی به نیازهای آنان، پیوند دانشگاه با جامعه، بازنگری و بهبود محتوای درس‌ها و روش‌های تدریس آن‌ها و بازخورد به استادان و روسای دانشگاه ضرورت دارد. این موارد با نتایج پژوهش‌های استین و همکاران (۲۰۱۹)، شاه و نیر (۲۰۱۲)، مک‌گاوآن (۲۰۰۹)، دیاموند (۲۰۰۴)، پیست و همکاران (۲۰۰۱) و نصر و همکاران (۱۳۹۲) همخوانی دارد. در تبیین این نتایج می‌توان گفت نیازها و علائق دانشجویان و جامعه از مهم‌ترین شاخص‌های ارزشیابی واحد درسی در دانشگاه‌ها است، چراکه نیازهای دانشجویان هدف آموزش و بدنه اصلی و توسعه و مشتری برنامه درسی هستند. نیازهای دانشجویان و یادگیری مهارت‌های حرفه‌ای برای واجد شرایط بودن برای ورود به بازار کار و شغل‌های آینده وظیفه اصلی است و دانشجویان آنچه می‌توانند از یک برنامه درسی خاص بیاموزند اهمیت داده شود و انتظارات دارند که برنامه درسی بتواند برای آینده آنان مفید باشد. علاوه بر این، نتایج جدول ۱ حاکی از آن

دلایل، ضرورت و چگونگی ارزشیابی از درس...

است که تمامی مصاحبه‌شوندگان اولین و مهم‌ترین دلیلی که برای ارزشیابی از درس اظهار کردند متناسب بودن برنامه درسی با نیازها و علائق ذی‌نفعان بودند؛ چراکه اگر برنامه درسی مطابق با نیازهای جامعه باشد دانشجویان در پایان تحصیلات به آسانی می‌تواند وارد بازار کار گردد و مشکلات و بیکاری در جامعه پیش نیاید. همچنین بازخورد دانشجویی اطلاعاتی را برای دانشجویان آینده‌نگر و سایر ذینفعان در انتخاب برنامه‌ها یا دروس ارائه می‌دهد و شواهد مربوطه را برای تحقیق در فرآیندهای آموزش و یادگیری فراهم می‌کند. در همین ارتباط، نتایج پژوهش نصر و همکاران (۱۳۹۲) نشان داد

نتایج سؤال دوم پژوهش یا جدول ۲ نشان داد که به دلایلی از جمله جان‌بیفتادن فرهنگ صحیح نقد، نگرانی و دلهره برخی از دانشجویان از استادان، کم‌توجهی به نظرات دانشجویان، عدم اختیار تام استادان در تعیین سرفصل‌های دروس، نگرانی مدیران دانشگاه، دانشکده و گروه و استادان ارزشیابی در دانشگاه‌های ما انجام نمی‌شود. این یافته‌ها با نتایج پژوهش‌های مک کوئین، پتریسور، بانداری، فهیم، مک‌کینون و سونادارا^۱ (۲۰۱۶) همخوانی دارد. بسیاری از استادان تلاش می‌کنند که ارزشیابی دانشجویان را بپذیرند اما به‌سادگی آن‌ها را نادیده می‌گیرند. اگر استادان بتوانند موانع مطرح‌شده توسط پاسخگویان را برطرف کنند می‌توان شاهد پیشرفت و توسعه یادگیری دانشجویان در هر یک از درس‌های خود باشند. اگر دانشگاه‌های ما بخواهند به یک دانشگاه نسل چهارم تبدیل شوند باید اسباب و ابزار آن را فراهم کنند، بدین معنی که به آموزش دانشجویان توجه زیادی شود. اگر صدای دانشجویان در انتخاب ویژگی‌های عناصر برنامه درسی و ارزشیابی شنیده شود و نگاه مشورتی به آنان داشت بدون شک یادگیری سریع‌تر صورت می‌گیرد. برومن، دارونت و پیمور^۲ (۲۰۱۵) معتقد هستند «تغییر بر اساس آنچه دانشجویان می‌گویند» تأثیر بیشتری در نتایج آنان دارد و مفاهیم بلندمدت تدریس و عمل یادگیری را به چالش می‌کشد. لاتوکا و استارک^۳ (۲۰۰۹) اعتقاد دارند توانایی‌ها، تلاش، انگیزه و اهداف دانشجویان بر چگونگی تدوین برنامه درسی تأثیر می‌گذارد، اگرچه در عمل، تنها برخی از استادان به هنگام برنامه‌ریزی و طراحی برنامه درسی به صورت نظام‌مند قابلیت‌های دانشجویان را مورد توجه قرار می‌دهند.

نتایج سؤال سوم پژوهش نشان داد که مهم‌ترین کسانی که می‌توانند ارزشیابی از درس را انجام دهند شامل خودارزشیابی، دانشجویان فعلی، فارغ‌التحصیلان، همکاران، ذی‌نفعان خارجی

1- McQueen, Petrisor, Bhandari, Fahim, McKinnon & Sonnadara

2- Brooman, Darwent & Pimor

3- Lattuca & Stark

دانشگاه، نمونه کارهای استادان و دانشجویان در زمینه درس، مجلات، کمیته ارزشیابی و نظارت واحد درسی در دانشگاه و والدین می‌باشد. این یافته‌ها با نتایج پژوهش‌های هو و همکاران (۲۰۲۰)، بویز و مک‌گویان (۲۰۱۹)، اسکیزی (۲۰۱۵)، پاول (۲۰۱۳)، ارنشتاین و هانکینز (۲۰۱۰)، یوسف، اجیدبا، آگبنا و اولومورین^۱ (۲۰۱۰)، نوروزوا و نورنینا (۲۰۰۷)، کان (۲۰۰۷)، نصر و همکاران (۱۳۹۲) و قنبری و سلطان‌زاده (۱۳۹۷) همخوانی دارد. در تبیین این نتایج می‌توان گفت ارزشیابی درس که توسط دانشجویان انجام می‌شود می‌تواند گزارش‌های فوری را به دانشگاه، دانشکده و گروه ارائه دهند تا آن‌ها بتوانند پشتیبانی لازم را داشته و اقدامات اصلاحی را در درس‌هایی که مطابق با استانداردهای کیفیت و انتظارات نیستند انجام دهند. از این گزارش‌ها، مدیران دانشگاهی و استادان می‌توانند دروسی را که نیاز به پیشرفت دارند و همچنین از کیفیت برتر در رابطه با کیفیت درس استفاده می‌کنند، شناسایی کنند. دانشجویان باید مسئولیت ارزشیابی از برنامه درسی را بر عهده بگیرند و مشارکت آن‌ها در ارزشیابی به آن‌ها قدرت می‌دهد تا زندگی خود را به روش‌های قابل قبول و اجتماعی از نظر اجتماعی مدیریت کنند. رو و مک-دونالد (۱۹۸۳) استفاده از خاطرات و سوابق دانشجویی را به‌عنوان ارائه اطلاعات مفید برای ارزشیابی از درس در مورد حجم کار دانشجویی و چگونگی تغییر آن در طول ترم و نحوه توزیع بار کاری در بین دانشجویان توصیف می‌کنند. علاوه بر این، پارر (۱۹۸۸) از مجلات دانشجویی برای کشف چگونگی کسب تجربه و یادگیری و پیشرفت استفاده کرد. خودارزشیابی هم برای رشد شخصی و هم رشد حرفه‌ای فرد مفید است؛ زیرا می‌تواند به افراد کمک کند تا مهارت‌ها، توانایی‌ها، نقاط ضعف و محدودیت‌ها خود را شناسایی کنند و بتوانند مهارت‌ها و توانایی‌های خود را تقویت و محدودیت‌ها و نقاط ضعف خود را رفع کنند. علاوه بر این باعث می‌شود که استادان مهارت‌های شناختی و فراشناختی خود را گسترش و منجر توسعه مهارت نوشتن و شخصیت خود، خودآگاهی از سبک‌های یادگیری و ترغیب یادگیری خودمحور و مسئولیت‌پذیری شود. ارزشیابی توسط همکاران تفکر انتقادی و عمیق را در رویکردهای یادگیری تحریک می‌کند. در ارتباط با ارزشیابی‌های دانشجویان ممکن است سوءگیری‌هایی مانند سطح دانش دانشجویان و رتبه دانشجویان در کلاس درس در چگونگی ارزشیابی از درس تأثیرگذار باشد. همچنین ارزشیابی همکار، دانشجویان را تشویق می‌کند که متفکران و نویسندگان منطقی‌تر باشند و آن‌ها را قادر به بهبود مهارت‌های خود می‌کنند. نتایج پژوهش باکر^۲ (۲۰۱۶) در این راستا قابل تأیید است. باکر (۲۰۱۶) در پژوهش خود دریافت که ارزشیابی توسط همکاران منجر به یادگیری

1- Yusuf, Ajidagba, Agbonna & Olumorin

2- Baker

دلایل، ضرورت و چگونگی ارزشیابی از درس...

فعال، افزایش مشارکت و ادراکات دانشجویان، بهبود کیفیت کار و افزایش توانایی ارائه بازخورد می‌شود. علاوه بر این، در سال‌های اخیر بررسی همکار و ارزشیابی همکار در یادگیری برای ارتقای تعاملات بین دانشجویان، تحریک کیفیت گفتگو و بهبود یادگیری مورد استفاده قرار گرفته است. کان (۲۰۰۷) اشاره می‌کند که داده‌های حاصل از نمونه کارهای استادان و دانشجویان می‌تواند جهت ارزشیابی از درس مورد ارزشیابی قرار گیرد. نتایج پژوهش اسکیزی (۲۰۱۵) در این راستا قابل تأیید است و ارزشیابی از نمونه کارها را ابزاری مطمئن و معتبر در فرایند ارزشیابی از درس می‌داند.

همچنین نتایج سؤال چهارم پژوهش (نتایج حاصل از جدول ۴) حاکی از آن است که استادان می‌توانند ارزشیابی را از طریق مشاهده، ضبط کردن، کتبی (پرسشنامه و تشریحی)، رایانه‌ای (پرسشنامه و نظرسنجی)، مصاحبه فردی و گروهی، استفاده از روش‌های خلاقانه (نقاشی و تصاویر)، تشکیل کارگاه و فضای مجازی انجام دهند. هر یک از روش‌های مذکور در شرایط و وضعیت خاص خود کاربرد داشته و مورد استفاده قرار می‌گیرد. برخی از روش‌ها این مزیت را دارند که می‌توان بازخورد از تمامی دانشجویان اخذ کرد و برخی از آنان هم می‌توان از چند نفر از کلاس بازخورد دریافت کرد. از جمله دیگر مزیت‌های برخی از روش‌ها می‌توان به زمان اندک صرف شده، هزینه روش، جزئیات درس، نحوه تجزیه و تحلیل و سایر عوامل در انتخاب نوع روش دخیل هستند؛ بنابراین، استفاده از فهرست‌های کمی برای به دست آوردن بازخورد دانشجویی با محدودیت‌های سازمانی، خصوصاً با توجه به افزایش اندازه کلاس‌ها در آموزش عالی، دیکته شده است. علاوه بر این، بازخورد غیررسمی عمدتاً در دسترس است که استادان و دانشجویان در موقعیت‌های چهره به چهره درگیر می‌شوند.

در نهایت بر اساس نتایج کلی پژوهش می‌توان گفت اهمیت ارزشیابی از درس فراتر از ارزشیابی تدریس است و اگر فرایند کلی با دقت و ساختار یافته باشد تمامی دانشگاه‌های کشور می‌توانند از آن استفاده کنند. هنگامی که ارزشیابی از درس در غیاب استاد در کلاس درس بحث می‌شود، دانشجویان می‌توانند در مورد یادگیری و آموزش و برنامه درسی تأمل بیشتری داشته باشند. بحث و گفتگوی تمام دانشجویان کلاس برای شناسایی مباحث و مطالبی که بیشتر دانشجویان را نگران می‌کند ارزشمند است. استادان می‌توانند در بازخورد دانشجویان کاوش کنند و در پی بحث و گفتگو به داده‌های عمیق‌تر برسند. ارزشیابی از درس به استادان کمک می‌کند تا از نحوه درک فنون، راهبردها و رویکردهای آموزشی توسط دانشجویان آگاه شوند و به آن‌ها در شناسایی نگرانی‌های دانشجویان و سوءتفاهم که به‌عنوان موانع یادگیری دانشجویان به وجود می‌آید کمک می‌کند. استادان می‌توانند در طول ترم با در نظر گرفتن ایده‌ها و نظرات دانشجویان

مصطفی باقریان ، دکتر احمدرضا نصر اصفهانی ، دکتر محمدرضا آهنچیان

در شیوه تدریس تغییر ایجاد کنند و منجر به محیط یادگیری پویا، ارتباط و تعامل بین استادان و دانشجویان و درک دغدغه‌های دانشجویان می‌شوند. لذا با عنایت به اختیارات واگذار شده به دانشگاه‌ها، دانشگاهیان می‌توانند عناصر برنامه درسی هر درس را با توجه به ناحیه و منطقه جغرافیایی تغییر دهد. به طور مثال، در گذشته نظام برنامه درسی در دانشگاه‌ها به صورت متمرکز اجرا می‌گردید لیکن در سال‌های اخیر نظام برنامه درسی به صورت نامتمرکز صورت می‌گیرد و دانشگاهیان آزادی و اختیار عمل بیشتری دارند و تفاوت‌های فرهنگی، اجتماعی، جغرافیایی و آموزشی مناطق مختلف کشور و ویژگی‌های مناطق مختلف کشور مد نظر قرار می‌دهند. لذا پیشنهاد می‌شود که تغییرات را در عناصر برنامه درسی با توجه به موقعیت جغرافیایی به وجود آورده و باید نیازهای این مناطق بیشتر مورد توجه قرار بگیرد؛ چراکه دانشجویان دانشگاه‌ها باید در این منطقه جغرافیایی مشغول به کار شوند. علاوه بر این پیشنهاد می‌شود ابزاری جهت ارزشیابی از دروس تمامی رشته‌ها در دانشگاه‌های ایران با استفاده از مطالعات میدانی فراهم گردد.

دلایل، ضرورت و چگونگی ارزشیابی از درس...

منابع:

امینی، محمد؛ رحیمی، حمید و خدابخشی، حمیدرضا. (۱۳۹۷). ارزیابی مقایسه‌ای کیفیت عناصر برنامه درسی در رشته علوم تربیتی. *راهبردهای توسعه در آموزش پزشکی*، ۵ (۲)، ۱۲ - ۱.

امینی، محمد؛ مهدی‌زاده، مریم؛ ماشاء الهی، زهرا و علیزاده، مرضیه. (۱۳۸۸). بازشناسی نقش مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان در آموزش عالی. *ارائه شده در نهمین همایش سالانه انجمن مطالعات برنامه درسی ایران، دانشگاه تبریز*.

دانایی‌فرد، حسن؛ الوانی، سیدمهدی و آذر، عادل. (۱۳۹۸). روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکردی جامع. تهران: انتشارات اشراقی.

علی‌بیگی، امیرحسین؛ بارانی، شهرزاد و کرمی‌دهکردی، مهدی. (۱۳۹۸). طراحی و تدوین الگوی جامع ارزشیابی کیفیت تدریس اساتید: مطالعه موردی دانشگاه رازی. *فصلنامه پژوهش در برنامه‌ریزی درسی*، ۶۳ (۴)، ۲۱ - ۳۴.

قنبری، سیروس و سلطان‌زاده، وحید. (۱۳۹۷). ارتقاء کیفیت تدریس در پرتو ارزشیابی از اساتید؛ تأملی بر دیدگاه دانشجویان. *تدریس پژوهی*، ۶ (۲)، ۱۵ - ۳۱.

ملکی، حسن و محمدی‌مهر، مژگان. (۱۳۸۸). فرایند ارزشیابی برنامه‌های درسی. *مجله دانشکده پیراپزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران*، ۴ (۲)، ۳۰ - ۳۶.

مومنی‌مهمویی، حسین. (۱۳۹۰). آسیب‌شناسی ارزشیابی برنامه درسی در آموزش عالی. *فصلنامه راهبردهای آموزش*، ۴ (۲)، ۱۰۰ - ۹۵.

نصر، احمدرضا؛ سولومونیدز، این و کامرون، الیسون. (۱۳۹۲). علل و چگونگی تدوین درس جدید و موانع آن در دانشگاه‌های استرالیا. *پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی*، ۲۹ (۲)، ۱۸ - ۴۲.

Abell, M. M.; Debra K. B; & Thomas J. S. (2005). Access to the general curriculum: A curriculum and instruction perspective for educators. *Intervention in School & Clinic*, 41 (2), 82-86.

Baker, K. (2016). Peer review as a strategy for improving students writing process. *Active Learn High Education*, 17(3), 1-14.

Boyce, A. S., & McGowan, B. L. (2019). An exploration of two novice evaluation Educators' experiences developing and implementing introduction to evaluation courses. *American Journal of Evaluation*, 40(1), 119-136.

Brooman, S., Darwent, S., & Pimor, A. (2015). The student voice in higher education curriculum design: is there value in listening?. *Innovations in Education and Teaching International*, 52(6), 663-674.

Creswell, W. (2011). *Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. (4th ed). Boston: Pearson pub.

DaCosta-Marques, M. D., & Mano, M. (2012). The process of evaluation and accreditation of higher education courses in Portugal: Analysis of the impacts arising from the preliminary accreditation. *J. US-China Public Admin*, 9, 303-315.

Denson, N., Loveday, T., & Dalton, H. (2010). Student evaluation of courses: What predicts satisfaction?. *Higher Education Research & Development*, 29(4), 339-356.

Diamond, R. M. (2004). The Usefulness of Structured Mid-Term Feedback as a Catalyst for Change in. Higher Education. *Active Learning in Higher Education*, 5 (3), 217–231.

Edstrom, K. (2008). Doing course evaluations as if learning matters most. *Higher Education Research and Development*, 27(2), 95–106.

Eskici, M. (2015). University students' opinions on application of portfolio in higher education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 2946-2955.

Hall, C. E. (2014). Toward a model of curriculum analysis and evaluation—Beka: A case study from Australia. *Nurse Education Today*, 34(3), 343-348.

Hoo, H. T., Tan, K., & Deneen, C. (2020). Negotiating self-and peer-feedback with the use of reflective journals: an analysis of undergraduates' engagement with feedback. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 45(3), 431-446.

Hou, A. Y. C. (2011). Quality assurance at a distance: international accreditation in Taiwan higher education. *Higher Education*, 61(2), 179-191.

Kahn, S. (2007). Better teaching through better evaluation. *To Improve the Academy*, 12 (1), 111-126.

Kember, D., & Leung, D. Y. (2008). Establishing the validity and reliability of course evaluation questionnaires. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 33(4), 341-353.

Kornell, N. (2020). Why and how you should read student evaluations of teaching. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 9(2), 165-169.

دلایل، ضرورت و چگونگی ارزشیابی از درس...

Lattuca, L., & Stark, J. (2009). *Shaping the college curriculum: Academic plans in context*. San Francisco: Jossey Bass.

Macfadyen, L. P., Dawson, S., Prest, S., & Gašević, D. (2016). Whose feedback? A multilevel analysis of student completion of end-of-term teaching evaluations. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 41 (6): 821–839.

McClain, L., Gulbis, A., & Hays, D. (2018). Honesty on student evaluations of teaching: effectiveness, purpose, and timing matter!. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 43(3): 369-385.

McGowan, R. W. (2009). *Faculty and student perceptions of the effects of mid-course evaluations on learning and teaching*. PhD Diss., Department of Instructional Psychology & Technology, Brigham Young University.

McQueen, S. A., Petrisor, B., Bhandari, M., Fahim, C., McKinnon, V., & Sonnadara, R. R. (2016). Examining the barriers to meaningful assessment and feedback in medical training. *The American Journal of Surgery*, 211(2), 464-475.

Mitry, D. J., & Smith, D. E. (2014). Student evaluations of faculty members: A Call for analytical prudence. *Journal on Excellence in College Teaching*, 25(2).

Nikolaou, M., & Atkinson, M. (2019). Do student and survey characteristics affect the quality of UK undergraduate medical education course evaluation? A systematic review of the literature. *Studies in Educational Evaluation*, 62, 92-103.

Norazuwa, M & Noornina, D. (2007). A measurement model of teaching effectiveness for public higher education institution in Malaysia. *Proceedings of International Conference of Teaching and Learning*.

Oppenheimer, D. M., & Hargis, M. B. (2020). If Teaching Evaluations Don't Measure Learning, What Do They Do?. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 9(2), 170-174.

Ornstein, A. C. & Hunkins, F. P. (2004). *Curriculum: Foundations, principals and issues (4th ed.)*. Boston: Allyn & Bacon.

Pabst, R., Nave, H., Rothkötter, H. J., & Tschernig, T. (2001). Evaluation of the medical curriculum: why, when, by whom and for whom should questionnaires be used. *European journal of morphology*, 39(4), 237-239.

Powell, T. (2013). The importance of assessments: How portfolios can impact students' self-efficacy and comprehension in an online graphic design course. *Unpublished PhD Thesis Capella University*, Minneapolis.

Reynolds, J & Hancock, D. (2010). Problem-based learning in a higher education environmental biotechnology course. *Innovations in Education and Teaching International*, 47 (2), 175–186.

Richardson, J.T. (2005). Instruments for obtaining student feedback: A review of the literature. *Assessment and Evaluation in Higher Education*, 30(4), 387–415.

Scriven, M. (2007). Evaluation: future tense. *American Journal of Evaluation*, 22(3), 301-307.

Shah, M., & Nair, C. S. (2012). The changing nature of teaching and unit evaluations in Australian universities. *Quality Assurance in Education*, 20(3), 274–288.

Spiel, C., Schober, B., & Reimann, R. (2006). Evaluation of curricula in higher education: challenges for evaluators. *Evaluation Review*, 30(4), 430-450.

Steyn, C., Davies, C., & Sambo, A. (2019). Eliciting student feedback for course development: the application of a qualitative course evaluation tool among business research students. *Assessment & Evaluation in*

Stufflebeam, D. L., & Shinkfield, A. J. (2007). *Evaluation theory, models, and applications*.

Vera-Rebollo, F. & Ivars Baidal, J. A. (2004). *Sustainability indicators in Spanish tourism, Policy*. University of Alicante.

Yusuf, A., R., Ajidagba, U. A., Agbonna, S. A., & Olumorin, C. O. (2010). University teachers' perception of the effects of students evaluation of teaching on lecturers instructional practices in Nigeria. *Proceedings of the 1st International Conference of Collaborational of Education Faculties in West Africa (CEFWA)*, 1-16.

Zineldin, M., Akdag, H. C., & Vasicheva, V. (2011). Assessing quality in higher education: New criteria for evaluating students' satisfaction. *Quality in Higher Education*, 17(2), 231-243.